

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS

EKONOMIKOS KATEDRA

RŪTOS VAŠKEVIČIENĖS

VIEŠOJO SEKTORIAUS EKONOMIKOS SPECIALYBĖS NEAKIVAIZDINIO SKYRIAUS
STUDENTĖS

**LIETUVOS PAGRINDINIŲ MAKROEKONOMINIŲ RODIKLIŲ RAIDA
ATKŪRUS NEPRIKLAUSOMYBĘ**

MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS

Darbo vadovė:
doc. dr. Aldona Damulienė

Vilnius, 2006

TURINYS

ĮVADAS	3
1. PAGRINDINIAI MAKROEKONOMINIAI RODIKLIAI TEORINIŲ ASPEKTU	5
1.1. BENDRASIS VIDAUS PRODUKTAS.....	6
1.2. INVESTICIJOS.....	11
1.3. NEDARBAS.....	14
1.4. INFLIACIJA.....	19
2. LIETUVOS EKONOMIKOS RAIDOS TENDENCIJOS 1990-2005 M.	23
2.1. BENDROS EKONOMIKOS RAIDOS TENDENCIJOS.....	23
2.2. BENDROJO VIDAUS PRODUKTO (BVP) KITIMAS.....	28
2.3. INVESTICIJŲ DINAMIKA.....	32
2.4. NEDARBO RAIDOS TENDENCIJOS.....	41
2.5. INFLIACIJOS KITIMAS.....	50
3. PAGRINDINIŲ MAKROEKONOMINIŲ RODIKLIŲ RAIDOS IKI 2009 M. PROGNOZĖS	56
IŠVADOS	60
LITERATŪROS SĄRAŠAS	63
SANTRAUKA	66
SUMMARY	67

[VADAS

Temos aktualumas, problematiškumas

Valstybės galia, jos vieta pasaulyje daug priklauso nuo šalies ūkio vystymosi, žmonių gyvenimo lygio. Gerai sutvarkyta ekonomika, produktyvus žemės ūkis, geri pramonės gaminiai sudaro sąlygas valstybės savarankiškumui, jos nepriklausomybei nuo kitų valstybių.

Visuomenės ir ūkio padėtį atspindi šie pagrindiniai makroekonominiai rodikliai: BVP, nedarbo lygis, infliacija, investicijos. Vertinant ekonomikos padėtį, ūkio raidos tendencijas pagal makroekonominčius rodiklius, ekonomistai gali ne tik apibūdinti ūkio veiklą, ekonomikos vystymosi kryptis, bet ir prognozuoti ją.

Makroekonominiai rodikliai tarpusavyje yra glaudžiai susiję: didėjant BVP mažėja nedarbas, tuo pačiu didėja gyventojų pajamos. Kita vertus, didėjant BVP didėja ir įmonių pelnas, o visa tai skatina visuminės paklausos augimą, kuriam didėjant didėja infliacija. Nuo gaunamų pajamų paskirstymo tarp vartojimo ir taupymo, priklauso ir investicijų apimtys. Esant vidutiniškai mažoms vieno asmens pajamoms, pagrindinė jų dalis tenka vartojimui. Pajamų augimas didina vartojimo bei taupymo dalis tiek kokybine, tiek kiekybine prasme. Augant pragyvenimo lygiui, lėšos, skiriamos maistui, nusistovi viename lygyje, o lėšos, skiriamos ne maistui, auga sparčiau. Šios lėšos ir yra pagrindinis investicijų šaltinis.

Šio magistro baigiamojo darbo tema yra „Lietuvos pagrindinių makroekonominių rodiklių raida atkūrus nepriklausomybę“. Darbe analizuojama Lietuvos ūkio būklė, kiekvieno rodiklio pokyčiai 1990-2005 metais. Šie klausimai yra aktualūs ir šiomis dienomis, jie tiesiogiai susiję tiek su valstybės, tiek su kiekvieno piliečio gerove, todėl pasirinkta tema aktuali ir kaip teorinio pažinimo dalykas, ir kaip praktinio, empirinio tyrimo objektas.

Tyrimo objektas: Lietuvos makroekonominiai rodikliai.

Tyrimo dalykas – makroekonominių rodiklių vertinimas atskiruose ūkio raidos 1990-2005 m. etapuose.

Magistro baigiamojo darbo tikslas: atskleisti pagrindinių makroekonominių rodiklių raidos tendencijas Lietuvoje.

Siekiant nurodyto tikslo šiam darbui iškelti tokie **uždaviniai**:

1. Pateikti pagrindinių makroekonominių rodiklių teorinę apžvalgą.
2. Įvertinti BVP kitimą tiriamuoju laikotarpiu.
3. Atskleisti nedarbo bendro lygio ir jo struktūros kitimo tendencijas.
4. Išanalizuoti investicinio proceso plėtrą.
5. Įvertinti infliacijos poveikį ekonomikai.
6. Įvardinti ekonominio vystymosi perspektyvas.

Tyrimo hipotezė

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę 1990 metais, šalies ūkis iš komandinės ekonomikos palengva perėjo į rinkos ekonomiką. Staiga nutrūkus ekonominiams ryšiams ir neesant naujų ekonominių svertų, Lietuvos ūkis išgyveno didelio masto smukimą. Mano tyrimo hipotezė: Lietuvos ekonomika atsigavo po nuosmukio, būdingo postkomunistinėms valstybėms, kiekvienais metais šalyje pastebimi spartūs ekonomikos augimo tempai.

Tyrimo metodai

Darbe naudojami šie tyrimo metodai:

1. Analizės - literatūros susijusios su nagrinėjama tema analizė;
2. Aprašomasis;
3. Lyginamasis;
4. Sintezės - gautos medžiagos nagrinėjimas ir tinkamos medžiagos naudojimas darbui;
5. Statistinis – lentelių sudarymas.

Rašant magistro baigiamąjį darbą naudota šalies ir užsienio ekonominė literatūra nagrinėjama klausimais, o taip pat Statistikos departamento, Mokesčių inspekcijos, Lietuvos banko, komercinių bankų, privačių ekonominių tyrimų įmonių bei nevyriausybinių organizacijų medžiaga.

Pagrindinis sunkumas, su kuriuo susidūriau rašydama baigiamąjį magistro darbą - statistinės informacijos trūkumas 1990 – 1994 metų laikotarpiu. Taip pat vienas iš sunkumų buvo tas, kad skirtingi literatūros šaltiniai pateikia skirtingą statistinę medžiagą.

1. PAGRINDINIAI MAKROEKONOMINIAI RODIKLIAI TEORINIU ASPEKTU

Norint įvertinti makroekonominius reiškinius ir jų kitimo tendencijas reikalinga ir tam tikra ekonominė matų sistema. Šią sistemą sudaro šios pagrindinės rodiklių grupės, naudojamos šalies ekonominei būklei įvertinti ir ekonominei analizei atlikti:

1) rodikliai, apibūdinantys gamybos apimtį šalyje. Svarbiausi iš jų – bendrasis nacionalinis arba bendrasis vidinis produktas, nacionalinės pajamos ir kt.;

2) rodikliai, apibūdinantys kainų lygį, t.y. BNP kainų indeksas bei kiti kainų indeksai, rodantys infliacijos lygį;

3) rodikliai, apibūdinantys darbo išteklių naudojimo efektyvumą, t.y. užimtumo ir nedarbo lygio rodikliai.

Šiuos ir kitus statistinius rodiklius, kurie naudojami šalies nacionalinėje sąskaityboje, apskaičiuoja ir periodiškai skelbia Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės [9].

Pagrindiniai makroekonomikos rodikliai, kuriuos nagrinėjau savo darbe yra šie:

- 1) bendrasis vidaus produktas,
- 2) investicijos,
- 3) nedarbas,
- 4) infliacija.

1.1. BENDRASIS VIDAUS PRODUKTAS

Bendrasis vidaus produktas apibūdina šalies gamybos apimtį - tai per visus metus šalyje pagamintų galutinių prekių ir paslaugų vertė [9].

Pagal Europos Tarybos Reglamentą Dėl bendrųjų nacionalinių pajamų rinkos kainomis suderinimo (BNP reglamentas) (EB) 1287/2003, bendrasis vidaus produktas yra galutinis rezidentų ūkinių vienetų gamybinės veiklos rezultatas. Jis gali būti apibrėžtas trimis būdais:

a) bendrasis vidaus produktas – tai įvairių institucinių sektorių arba įvairių ekonominių veiklos rūšių bendrosios pridėtinės vertės, pridėjus mokesčius ir neįskaitant subsidijų prekėms (nepriskiriamų sektoriams ar ekonominėms veiklos rūšims), suma. Tai taip pat balansuojantis straipsnis visos ekonomikos gamybos sąskaitoje;

b) bendrasis vidaus produktas – tai galutinis rezidentų ūkinių vienetų prekių ir paslaugų panaudojimas (faktinis galutinis vartojimas ir bendrojo kapitalo kaupimas);

c) bendrasis vidaus produktas – tai visos ekonomikos pajamų formavimo sąskaitos panaudojimo, suma (kompensacijos darbuotojams, su gamyba bei importu susijusių mokesčių suma, neįskaitant subsidijų, bendrasis likutinis perteklius ir visos ekonomikos mišrios pajamos) [39].

Taigi BVP – kaip baigtinių prekių ir paslaugų, sukurtų tam tikroje šalyje, srautas per metus, išreikštas vertine išraiška, gali būti skaičiuojamas keliais metodais:

1. **Gamybos metodu**, kai apskaičiuojant BVP nustatoma kiekvienos įmonės produkcijos vertė – dauginamas produkcijos kiekis iš jos rinkos kainos. Paskui iš gautos sumos atimama visų medžiagų, žaliavų, komplektuojančių detalių bei kitų įmonių suteiktų paslaugų vertė. Gautas dydis yra įmonės sukurta pridėtinė vertė, kuri ir įskaitoma į BVP [9].

Į BVP neįskaitomi:

- perpardavimai, nes būtų dvigubas vertės skaičiavimas;
- finansiniai sandoriai, nes jie nedidina baigtinių prekių ir paslaugų apimtys vertės, o yra įskaitomi vertybinių popierių biržoje;
- namų darbai (šeimininkės ruošia, vyro pataisymai). O jei šeimininkė yra samdoma, tai bus skaičiuojamas BVP ir išskaičiavimai socialiniam draudimui;
- produktai, suvartojami namų ūkyje;
- armijos, teismų sistemos, valstybės valdymo aparato sąnaudos - jos negali būti tiesiogiai įvertintos, bet yra įskaitomos netiesiogiai, kaip išlaidų suma;
- nelegalių sandorių, šešėlinės arba neapskaitomos ekonomikos veiklos rezultatai [28].

2. **Išlaidų metodu** - kaip galutinė įvairios paskirties prekių paklausa, t.y. kaip visų ekonomikos sektorių išlaidos. Prekės bei paslaugos, pagamintos šalyje, gali būti naudojamos: namų ūkių vartojimui, valstybės vartojimui, investicijoms į naują kapitalą arba grynųjų pardavimų užsieniečiams finansavimui [29].

BVP, apskaičiuotas išlaidų sumavimo būdu, išreiškiamas taip:

$$\mathbf{BVP=C+I+G+NX}$$

Visuminės išlaidas baigtinei produkcijai įsigyti galima suskirstyti į keturias išlaidų grupes:

1) *vartojimo išlaidos C* – tai namų ūkio subjektų išlaidos asmeninio vartojimo prekėms įsigyti. Vartojimas yra galutinis ekonominės veiklos tikslas, o asmeninio vartojimo išlaidos sudaro didžiausią nacionalinio produkto vertės dalį. Vartojimo išlaidas galima suskirstyti į tris dalis: išlaidos ilgalaikio (baldai, automobiliai), trumpalaikio (maistas, drabužiai) vartojimo prekėms įsigyti bei paslaugoms (buitinėms, transporto, medicinos) apmokėti;

2) *investicijos I* – tai visų pirma išlaidos įmonių gamybiniam pajėgumams atkurti ir plėsti. Tai išlaidos įmonių, sandėlių bei kitų negyvenamųjų patalpų (gamybos arba paslaugų teikimo), statybos, mašinoms bei kitiems įrengimams įsigyti. Prie investicijų priskiriamos ir išlaidos, skirtos gyvenamųjų namų statybai. Gyvenamieji namai, panašiai kaip ir kapitalinės prekės, skirtos gamybai, yra turtas, galintis teikti pajamas, pavyzdžiui, nuomojant gyvenamąjį plotą. Į BVP kaip investicijas įskaitoma ir prekių atsargų pokyčių, t.y. neparduotos produkcijos, vertė. Prekių atsargas gali sudaryti neparduota produkcija įmonių, gaminančių tiek tarpinius, tiek baigtinius produktus. Atsargų pokyčiai gali būti arba teigiami, arba neigiami. Kai atsargų sunaudojama daugiau negu jų papildoma, atsargų pokytis yra neigiamas. Tokiu atveju BVP vertė šio pokyčio dydžiu sumažėja, ir atvirkščiai.

Investicijos, kurios įskaitomos į BVP, yra individualios vidaus investicijos, t.y. atskirų įmonių investicijos. Vyriausybės investicijos, skirtos šalies infrastruktūrai palaikyti, plėtoti ir kitiems tikslams, įskaitomos į kitą išlaidų grupę – į vyriausybės išlaidas. Be to, turima omenyje visos vidaus investicijos, t.y. tos investicijos, kurios naudojamos šalies viduje nepaisant jų kilmės. Tai reiškia, kad į BVP įtraukiamos ir užsienio kapitalo investicijos į šalies ūkį.

3) *vyriausybės išlaidos G* – tai išlaidos biudžetinėms įstaigoms, gamybinei ir socialinei infrastruktūrai išlaikyti, gynybai. Jos skirtos tiek vartojimo, tiek ir investicinėms prekėms įsigyti. Į šią išlaidų grupę neįtraukiamos valstybės neatlyginamos išmokos (pensijos, pašalpos, stipendijos), kurios didina namų ūkio pajamas ir todėl priskiriamos vartojimo išlaidoms;

4) *grynasis eksportas NX* lygus šalies eksporto ir importo skirtumui. Nors importuotas prekes perka importuojančios šalies piliečiai, tačiau jos yra pagamintos kitose šalyse, todėl ir šių prekių vertė negali būti įskaityta į jas importuojančios šalies BVP. Kita vertus, eksportuotą produkciją perka kitų šalių piliečiai, todėl jos vertė neįeina nė į vieną eksportuojančios šalies išlaidų grupę. Tačiau ją būtina įtraukti į eksportuojančios šalies BVP, nes ši produkcija pagaminta šioje šalyje [9].

3. **Pajamų metodu** - BVP yra visų gamybos veiksnių, dalyvavusių kuriant prekes ir paslaugas pajamų suma [10].

$$\text{BVP} = \text{darbo užmokestis} + \text{palūkanos} + \text{renta} + \text{pelnas} + \text{amortizaciniai atsiskaitymai} + \text{netiesioginiai mokesčiai}$$

Pagal šį metodą į BVP sudėtį įeina:

1) *darbo užmokestis* – tai darbo pajamos gaunamos už darbo, kaip gamybos veiksnio, panaudojimą gamybos procese. Ši pajamų grupė apima ne tik darbo užmokestį ir algas, bet ir įmokas į socialinio draudimo fondą - pensijų fondus, ligonių kasas [28];

2) *palūkanos* – tai piniginio kapitalo pajamos, gaunamos už paskolintą kapitalą. Jas gauna bankų indėlininkai, patys bankai, įmonių obligacijų turėtojai [9];

3) *renta* (rentiniai mokėjimai) apima pajamas, gaunamas išnuomavus žemę, namus, butus. Į rentą įskaičiuojama ir tariama nuosavo namo ar buto renta [28];

4) *pelnas* – tai visų įmonių grynosios pajamos, liekančios padengus gamybos kaštus;

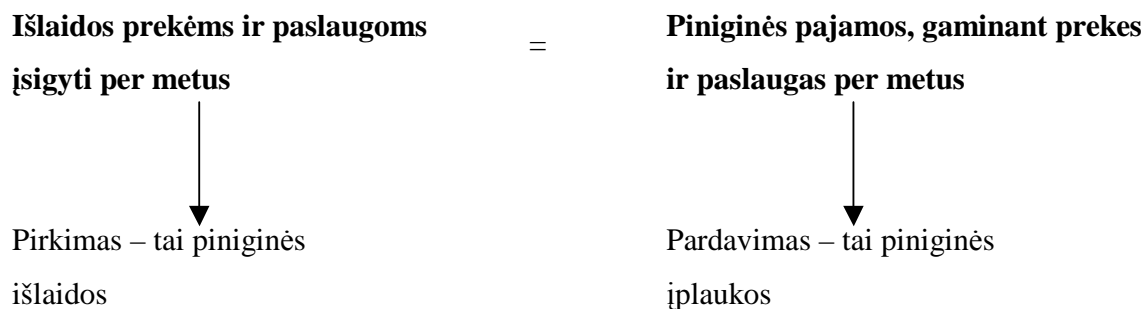
5) *amortizaciniai atsiskaitymai* – ši pajamų dalis nukreipiama į amortizacijos fondus, kurių lėšos panaudojamos suvartotam kapitalui atkurti. Amortizacijos lėšų dydis lygus per metus suvartoto kapitalo vertės dydžiui;

6) *netiesioginiai mokesčiai*¹ nustatomi ne kokiems nors konkretiems subjektams, o šalyje pagaminamai arba importuojamai produkcijai. Įmonės sumoka šiuos mokesčius iš pajamų, gautų pardavus produkciją, traktuodamos juos kaip gamybos kaštų elementus ir jų dydžiu padidindamos savo produkcijos kainą [9].

Gamybos metodas, kai sumuojama visų baigtinių prekių ir paslaugų kainos, yra daugiau teorinis. Praktikoje toks skaičiavimas apsunkintas ir neįmanomas, nes ne visada aišku, kada priskirti

¹ netiesioginiai verslo mokesčiai: PVM, akcizai, maitai, žemės mokestis, verslo mokestis, kelių mokestis ir kt.

prekę baigtinei, o kada - tarpinei (pvz., cukrus). Todėl praktikoje, skaičiuojant BVP, paprastai naudojami pajamų ir išlaidų metodai, kuriuos galima išreikšti tapatybe, nes perkama ir parduodama tas pats prekių ir paslaugų kiekis, įeinantis į BVP. Ši tapatybė parodyta 1 pav.:

1 pav. Pajamų ir išlaidų metodo lygybė, skaičiuojant BVP [29]

Ši tapatybė parodo, kad yra priklausomybė tarp finansinių piniginių ir materialinių daiktinių srautų arba tarp, pavyzdžiui, nacionalinių pajamų ir nacionalinio produkto. Jie yra glaudžiai susiję, kadangi nacionalinės pajamos keičiamos į galutinį produktą, ir atvirkščiai [29].

BVP, apskaičiuotas einamųjų metų (tų metų, kurių skaičiuojamas BVP) kainomis, t.y. nominalusis BVP, netiksliai atspindi realią gamybos apimtį, nes gali keistis tiek ir dėl realios prekių ir paslaugų produkcijos apimties didėjimo, tiek dėl jų kainų didėjimo (t.y. infliacijos). Todėl norint nustatyti BVP dinamiką per tam tikrą laikotarpį, skaičiuojamas realusis BVP – baigtinių prekių ir paslaugų apimtis, įvertinta kurių nors bazinių metų kainomis. Siekiant eliminuoti kainų kilimą naudojamas BVP defliatorius, kuris rodo BVP sudarančių baigtinių prekių ir paslaugų kainų pokytį. Jis randamas kiekvienų metų tam tikros produkcijos vienetų kainą dalijant iš bazinių metų kainos [28].

$$\mathbf{BVP_{def} = \text{nom.BVP} / \text{real.BVP} \times 100\%}$$

Tiesa, skaičiuojant defliatorių kyla nemažai problemų:

- a) nuolatos kinta prekių ir paslaugų santykinė reikšmė per tam tikrą laikotarpį, o matuojant infliaciją, tariama, kad ji nekinta;
- b) kaip elgtis su prekių ir paslaugų kokybės pokyčiu? Tam tikros paskirties prekių kokybė taip smarkiai pakinta, kad negalima jų net lyginti;

c) ne visi šalies rezultatai įskaičiuojami į BVP (pvz., šešėlinė ekonomika) [28].

Nežiūrint to, BVP defliatorius leidžia apskaičiuoti einamųjų metų BVP palyginamosiomis kainomis, einamųjų metų BVP padalinus iš BVP defliatoriaus ir objektyviau įvertinti bendrojo vidaus produkto dinamiką.

BVP yra vienas pagrindinių makroekonominių rodiklių, iš jo galima spręsti apie šalies ekonomikos būklę. Nuo jo dydžio ir kitimo priklauso ir kiti šalies makroekonominiai rodikliai: nedarbas, infliacija, visuminė paklausa ir visuminė pasiūla. Mažėjant BVP, didėja nedarbas, mažėja visuminė paklausa. Savo ruožtu, BVP kitimui didelės įtakos turi investicijos.

1.2. INVESTICIJOS

Atskirų ūkio subjektų bei šalies ekonominė veikla žymia dalimi charakterizuojama vykdomų investicijų apimtimi ir formomis [11]. Ilgalaikė ir efektyvi firmų veikla, jų teisingas vystymasis bei konkurentabilumo gerinimas didele dalimi priklauso nuo investicinio aktyvumo lygio bei investicinės veiklos apimčių.

Investicijos – tai piniginės lėšos ir įstatymais bei kitais teisės aktais nustatyta tvarka įvertintas materialusis, nematerialusis ir finansinis turtas, kuris investuojamas siekiant iš investavimo objekto gauti pelno (pajamų), socialinį rezultatą (švietimo, kultūros, mokslo, sveikatos ir socialinės apsaugos bei kitose panašiose srityse) arba užtikrinti valstybės funkcijų įgyvendinimą [46].

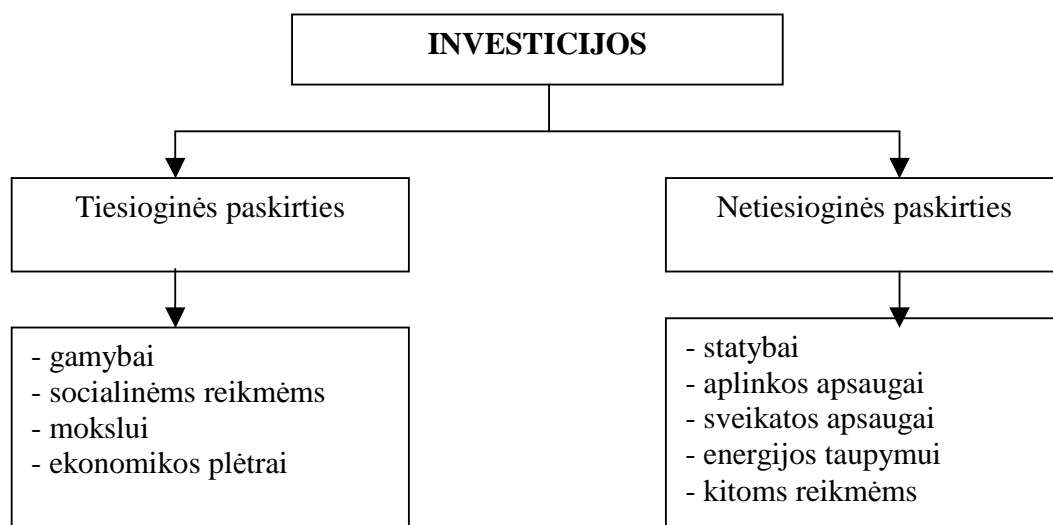
Šalies patrauklumas investicine prasme priklauso nuo daugelio faktorių ir skiriasi kiekvienos nagrinėjamos ūkio šakos atveju. Investicijų pritraukimą lemia bendra šalies infrastruktūra, bendra teisinė aplinka, specializuota ir ūkio šakai pritaikyta infrastruktūra, įstatyminė bazė, reglamentuojanti konkrečios ūkio šakos veiklą, žmoniškųjų išteklių pasiūla, specializuoti tyrimo institutai, ir kt.

Vienas pagrindinių valstybės politikos tikslų yra investicinio proceso plėtra. Investicijoms plėtoti būtinos sąlygos:

- investicijų paieška ir jų realizavimo galimybės,
- investicijų efektyvumas,
- investicijų diegimo mechanizmo sukūrimas.

Investicijomis, kurių paskirtis parodyta 2 pav., rūpinasi ir tikslingai jas naudoja valstybinės ir privačios institucijos bei įmonės.

Investicijų šaltiniais gali būti: biudžeto asignavimai, savi įmonės finansiniai ištekliai, šalies investitorių ištekliai, užsienio investicijos.

2 pav. Investicijų paskirtis

Išskiriamos tokios investicijų rūšys:

1. Pagal investuotojo įtaką ūkio subjektui:

1) *tiesioginės investicijos* - investicijos ūkio subjektui steigti bei įregistruoto ūkio subjekto kapitalui ar jo daliai įsigyti, taip pat reinvesticijos, paskolos ūkio subjektams, kuriuose investuotojui priklauso kapitalas ar jo dalis, subordinuotos paskolos, jei investuojama siekiant užmegzti arba palaikyti ilgalaikius tiesioginius investuotojo ir ūkio subjekto, į kurią investuojama, ryšius ir investuojant įsigyta kapitalo dalis suteikia investuotojui galimybę kontroliuoti arba daryti nemažą įtaką ūkio subjektui [46]. Investicija laikoma tiesiogine, jei investuotojas įsigyja akcijų paketą, turintį ne mažiau kaip 10% paprastųjų akcijų arba akcijų, turinčių balsų teisių akcinėje bendrovėje arba atitinkamą dalį neakcinėje bendrovėje. Toks akcijų paketas suteikia galimybę dalyvauti įmonės valdymo procese, neretai turėti lemiamos įtakos priimant sprendimus [9];

2) *netiesioginės (portfelinės) investicijos* - investicijos, jei investuojant įsigyta kapitalo dalis (mažiau nei 10%) nesuteikia investuotojui galimybės daryti nemažą įtaką ūkio subjektui [46].

Pagrindinis skirtumas tarp tiesioginių ir portfelinių investicijų yra tas, kad pastarosios nesuteikia investuotojui įmonės, į kurią investuojama, valdymo teisės. Šis skirtumas išplaukia iš to, kad portfelinėmis investicijomis siekiama suformuoti pelningą ir investuotojui priimtinos rizikos investicijų portfelį. Siekdami išskaidyti finansinę riziką, investuotojai įsigyja sąlyginai nedidelę ūkio subjekto finansinių aktyvų dalį [9].

2. Pagal investuotojo nuolatinę buveinę (rezidavimą):

1) *vidaus investicijos* - Lietuvos valstybės, LR fizinių ir juridinių asmenų bei juridinio asmens teisių neturinčių įmonių investicijos Lietuvoje;

2) *užsienio investicijos* - užsienio valstybių, tarptautinių organizacijų, užsienio fizinių ir juridinių asmenų investicijos Lietuvoje.

3. Pagal investuotojo statusą:

1) *valstybės investicijos* - investicijos valstybės poreikiams tenkinti nacionalinio biudžeto, valstybės (savivaldybių) fondų lėšomis, Lietuvos valstybės (savivaldybių) vardu gautomis paskolomis, valstybės (savivaldybių) įmonių lėšomis ir kitu valstybės (savivaldybių) turtu bei valstybės (savivaldybių) suteikiamomis paskolų garantijomis;

2) *privачios investicijos* - Lietuvos Respublikos ir užsienio privачios nuosavybės teisės subjektų investicijos;

3) *užsienio valstybių ir tarptautinių organizacijų investicijos*.

4. Pagal investavimo objektą:

1) *kapitalo investicijos* - investicijos ilgalaikiam materialiajam ir nematerialiajam turtui sukurti, įsigyti arba jo vertei padidinti;

2) *finansinės investicijos* - visos investicijos, išskyrus kapitalo investicijas.

Investuotojai gali investuoti šiais būdais:

a) steigdami ūkio subjektą, įsigydami Lietuvoje įregistruoto ūkio subjekto kapitalą ar jo dalį;

b) įsigydami visų rūšių vertybinius popierius;

c) sukurdami, įsigydami ilgalaikį turtą arba didindami jo vertę;

d) skolindami lėšas ar kitą turtą ūkio subjektams, kuriuose investuotojui priklauso kapitalo dalis, suteikiantį jam galimybę kontroliuoti arba daryti nemažą įtaką ūkio subjektui;

e) vykdydami koncesijų bei išperkamosios nuomos (lizingo) sutartis [46].

Investicijų į šalies ūkį skatinimas prisideda prie ekonomikos augimo, ūkio struktūrinio ir technologinio atsilikimo mažinimo, gamybos technologijų atnaujinimo, užimtumo didinimo. Darbo ištekliai lemia gamybos mastus, padeda įgyvendinti ekonominę šalies politiką, taigi apie juos ir bus kalbama kitame skyriuje.

1.3. NEDARBAS

Nedarbas – tai viena svarbiausių makroekonominių problemų. Daugelis žmonių netekę darbo, praranda pajamų šaltinį, patiria gyvenimo lygios smukimą, psichologinį diskomfortą. Todėl nedarbo problema yra politinių ir ekonominių diskusijų objektas. Daugelis politikų, įvertindami ekonomikos būklę ar ekonominės politikos efektyvumą, nedarbo lygį vertina kaip vieną ekonomikos "sveikatos" rodiklių. Ekonomistai tyrinėja nedarbą, norėdami nustatyti jo lygį, priežastis, makroekonominius ir makroekonominius nedarbo nuostolius, parengti ir tobulinti vyriausybės užimtumo politiką [29].

Nedarbas – tai rinkos ekonomikos šalims būdingas socialinis reiškinys, kurio esmė ta, kad dalis šalies gyventojų, norinčių ir galinčių dirbti samdomąjį darbą, neturi darbo.

Nedarbo kategorija glaudžiai susijusi su darbo išteklių ir bedarbių sąvokomis. Bedarbiai - tai žmonės, kurie neturi darbo, bet aktyviai jo ieško, registruodamiesi įsidarbinimo įstaigose kaip norintys ir galintys dirbti. Darbo ištekliai – šalies darbingi gyventojai, užimti ir neužimti, bet potencialiai galintys dalyvauti visuomeniškai naudingoje veikloje kuriant materialines vertybes ir teikiant paslaugas. Jiems priskiriami:

- 1) visi darbingo amžiaus dirbantys gyventojai;
- 2) visi iki darbingo ir podarbingo amžiaus dirbantys gyventojai (pensininkai, paaugliai, riboto darbingumo gyventojai) [19].

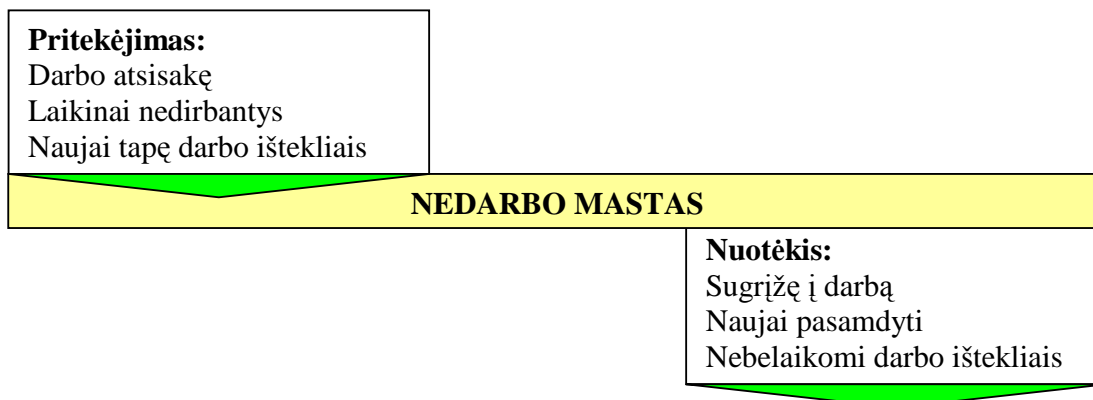
Nedarbo lygis - ekonominis rodiklis, nedarbui išreikšti, nusakantis, kuri darbo išteklių dalis neužimta; tai asmenų, galinčių ir norinčių dirbti, tačiau neturinčių tinkamo darbo, santykio su visais darbingais gyventojais procentinė išraiška [17]. Taigi nedarbo lygis parodo, koks yra visų darbo išteklių bedarbių procentas. Nedarbo mastas priklauso nuo darbo pritekėjimo ir nuotėkio (3 paveikslas). Nedarbo pritekėjimo srautas susidaro iš įvairių šaltinių. Dirbantieji tampa bedarbiais, ieškodami kito darbo, jo atsisakę arba atleisti laikinai, taip pat išėję iš jo priverstinai. Nedarbo mastai padidėja ir dėl žmonių, ieškančių darbo pirmą kartą.

Nedarbo nuotėkio srautas susidaro, kai vieni asmenys sugrįžta į ankstesnes darbovietes, kiti - naujai parsisamdo, tretį - pasiekia pensinį amžių arba, ilgai ieškoję, bet neradę darbo, nusivilia ir jau niekada nebedirba.

Vertinant nedarbo lygį yra susiduriama su tam tikrais sunkumais, kurie priverčia taikyti paklaidas. Visų pirma paslėptasis nedarbas. Paprastai jis sudaro apie 6% - 9% darbo išteklių. Paslėptasis nedarbas į oficialiąją statistiką taip pat neįtraukiamas. Faktiškai šie asmenys priskirtini

dalinio užimtumo ir dalinių bedarbių kategorijai, tačiau oficialioji statistika, priskirdama juos prie visiškai užimtų, vėl sumažina nedarbo lygį [23].

Būna ir priešingai - nedarbo lygis gali būti ir padidintas. Toks nedarbas vadinamas šešėliniu.

3 pav. Nedarbo masto schema [23]

Ekonomistai išskiria tokius tris nedarbo tipus: frikcinį (tekamąjį), struktūrinį ir ciklinį arba nepakankamos paklausos.

Frikcinis (tekamasis) nedarbas atsiranda gyventojams savanoriškai keičiant gyvenamąją vietą ir profesiją; atleidus ar ieškant naujo darbo, pirmą kartą atėjus į darbo rinką. Tekamasis nedarbas yra neišvengiamas ir tam tikru mastu pageidautinas, kadangi nemažai darbuotojų pereina į geriau apmokamą, aukštesnės kvalifikacijos reikalaujantį darbą. Dėl to didėja žmonių pajamos, racionaliau paskirstoma darbo jėga, taigi padidėja BVP apimtis [10].

Struktūrinis nedarbas atsiranda tada, kai keičiasi bendros paklausos struktūra, gamybos technologijos. Dėl tokių pokyčių paklausa kai kurioms profesijoms sumažėja arba visiškai išnyksta, kitoms, įskaitant naujas profesijas – padidėja. Struktūrinis nedarbas atsiranda todėl, kad darbo pasiūla į šiuos pokyčius reaguoja lėtai, darbo jėgos struktūra neatitinka naujų darbo vietų struktūrai. Šis nedarbo rūšis taip pat neišvengiama.

Ciklinis arba nepakankamos paklausos nedarbas atsiranda esant žemai darbo jėgos paklausai visose šalies ūkio šakose, sferose, visuose regionuose. Šis nedarbą sukelia gamybos nuosmukis, kai visuminė paklausa prekėms ir paslaugoms mažėja [10].

Tam tikras nedarbo lygis, pavyzdžiui, susijęs su priežastimis, sukuriančiomis paprastąjį ir struktūrinį nedarbą, šiuolaikinėje rinkos ekonomikoje yra neišvengiamas ir vadinamas *natūraliuoju nedarbo lygiu*. Natūraliuoju paprastai buvo laikomas maždaug 5 proc. nedarbo lygis. Kadangi tam tikras nedarbo lygis rinkos ekonomikoje neišvengiamas, tai neįmanomas ir užimtumas, apimantis visus darbo išteklius. Todėl ekonomikos teorijoje sąvoka visiškai užimtumas nereiškia, jog nedarbo

lygis yra 0 proc. Visiškas užimtumas – tai užimtumas, kuris atitinka natūralųjį nedarbo lygį ir nesukelia nepriimtino infliacijos didėjimo [9].

Natūralus nedarbo lygis apskaičiuojamas pagal šią formulę:

$$U_n = (U_f + U_s) / LF \times 100\%$$

U_n – natūralusis nedarbo lygis;

U_f – frikcinis nedarbas;

U_s – struktūrinis nedarbas;

LF – darbo jėga.

Išvystytos rinkos šalių patyrimas rodo, kad esant 4 - 6 proc. bedarbių nuo esamos darbo jėgos šalyje, nekyla jokių ekonominių problemų. Toks nedarbo lygis leidžia prekinio ūkio ekonomikai greitai prisiderinti prie nuolat besikeičiančios bendrosios paklausos [10].

Nedarbo priežastis galima suskirstyti į dvi pagrindines grupes:

1. Ekonominės ir administracinės aplinkos veiksniai.
2. Socialinius demografinius faktorius.

Prie svarbiausių ekonominės ir administracinės aplinkos veiksnių priskirtini šie: mokesčių politika, verslo administravimo tvarka, smulkaus ir vidutinio verslo plėtros sąlygos, verslo aplinkos investicinis patrauklumas, įmonių konkurencinis pajėgumas, rinkų monopolizavimo lygis ir kt.

Socialiniai demografiniai faktoriai - tai darbo jėgos pasiskirstymas pagal lytį amžių, šeimyninę padėtį, išsilavinimą, profesijas, polinkį verslui, savarankišką veiklą, taip pat Vyriausybės vykdoma švietimo politika, įgyvendinamos socialinės programos [18].

Galima išskirti šias nedarbo socialinės- ekonominės pasekmes:

- 1) nedarbas pažeidžia bedarbio gyvenimo ekonomines sąlygas;
- 2) nesukuria produkto ir nemoka biudžetui mokesčių (jam reikia mokėti bedarbystės pašalpas);
- 3) bedarbiai praranda kvalifikaciją;
- 4) nedarbas gali sukelti politinius sukrėtimus;
- 5) nedarbas mažina BNP;
- 6) gresia emigracija (protų nutekėjimas).

Nagrinėjant svarbiausias nedarbo ir jo lygio kitimo priežastis reikia atsižvelgti į dvi pagrindines rinkos teorijos pozicijas: neoklasikinę ir keinsistinę. Remiantis pagrindine neoklasikinės teorijos teze, darbo rinka laisvosios rinkos sąlygomis turi tendenciją savaime pasiekti

pusiausvyrą, t.y. maksimalų visiško užimtumo lygį, esant tam tikram ekonomikos išsivystymo lygiui ir finansinėms galimybėms. Teoriškai tai bus lygis, kurį pasiekus darbą galės susirasti visi norintys dirbti, esant tam tikram darbo užmokesčio lygiui. Neoklasikai teigia, kad visiškas užimtumas gali nusistovėti savaime. Pagrindinis jo realizavimo mechanizmas - darbo užmokesčio tarifų pasikeitimai (nedarbo augimo sąlygomis turi mažėti valandinis darbo užmokestis, o mažėjant - didėti). Neoklasikų nuomone, pagrindinė didelio nedarbo priežastis - laisvosios rinkos mechanizmų veikimo apribojimai. Jie atsiranda dėl netinkamos darbo apmokėjimo politikos, kurios rezultatas - nelankstus darbo užmokestis [29].

Neoklasikinės teorijos atstovai nurodo tris šio reiškinio priežastis:

1) minimalaus darbo užmokesčio įstatymų taikymas. Vyriausybės, priimdamos minimalaus darbo užmokesčio įstatymus, padeda išsaugoti nelankstų darbo užmokestį, neleisdamos jam kristi iki pusiausvyros lygio. Šie įstatymai įpareigoja įmones taikyti ne žemesnius už vyriausybės nustatytus darbo apmokėjimo tarifus. Daugumai darbuotojų šis lygis praktinės reikšmės neturi, nes jie gauna žymiai didesnę darbo užmokestį. Tačiau daliai darbuotojų minimalaus darbo užmokesčio tarifų įvedimas pakelia jį virš pusiausvyros lygio ir sumažina paklausą jų darbo jėgai, ypač nekvalifikuotai.

2) profsąjungų stabilių darbo užmokesčių reikalavimai. Profsąjungoms priklausančių darbuotojų pusiausvyros darbo užmokestį lemia ne darbo pasiūlos ir paklausos pusiausvyra, o profsąjungų lyderių ir darbdavių derybos. Dažniausiai pagal sudaromą kolektyvinę sutartį darbo užmokestis būna aukštesnis už pusiausvyros darbo užmokesčio lygį, o įmonė gali savarankiškai spręsti apie jai reikalingą darbininkų skaičių. Paprastai dėl to mažinamas darbuotojų skaičius, ir auga lūkesčių nedarbas. Be to, profsąjungų vaidmuo neapsiriboja jų įtaka tik savų darbuotojų darbo užmokesčiui. Jos gali daryti poveikį ir profsąjungoms nepriklausančių darbuotojų darbo užmokesčio lygiui. Grėsmė, jog ir šių firmų darbuotojai kurs profsąjungas, pakelia jų darbo užmokestį virš pusiausvyros lygio. Tai daro įtaką darbo užmokesčiui ir valstybės sektoriuje. Kai kuriose Vakarų Europos šalyse profsąjungų priimti sprendimai dėl darbo užmokesčio gali būti vien tik darbo arba užimtumo institucijų sprendimu taikomi darbininkams, nepriklausantiems profsąjungoms. Ekonomistų nuomone, makroekonominiai rodikliai (inflacijos tempai ir nedarbo lygis) yra stabilesni šalyse, kur profsąjungų judėjimas yra centralizuotas ar visiškai decentralizuotas.

3) darbo užmokesčių, skatinančių darbo efektyvumą, sistemų įvedimas. Tai propaguojančios teorijos skelbia, kad aukštas darbo užmokestis didina darbo našumą. Todėl šakos ar firmos nesistengia jo mažinti, nors yra perteklinė darbo pasiūla. Skatinantis darbo užmokestis paprastai yra

aukštesnis už pusiausvyros darbo užmokestį. Jei skatinančio darbo užmokesčio teorijos teisingos, tai išeitų, kad sumažinus darbo užmokestį, turėtų sumažėti darbuotojų darbo našumas ir, akivaizdu, įmonių pelnas [29].

Tuo tarpu Dž.M. Keinso ir jo pasekėjų teorijos tvirtina, kad kiekvienoje šalyje gyventojų užimtumo lygį lemia efektyvios bendrosios paklausos dydis, kurį sudaro vartojimo paklausa (šalies gyventojų bei vyriausybės išlaidos vartojimo prekėms ir paslaugoms) ir investicijų paklausa. Jeigu bendroji paklausa nepakankama arba ima mažėti, sumažėja ekonominis aktyvumas. Prasidėjus ekonomikos nuosmukiui, padaugėja bedarbių, kyla nedarbo lygis. Tuo tarpu bendrajai paklausai padidėjus, ekonomika pagyvėja, bedarbių pradeda mažėti. Taip yra todėl, kad nuosmukio metu sumažėja prekių ir paslaugų gamybos apimtis, o kartu ir darbo paklausa.

Dar neseniai pagrindinis dėmesys buvo skiriamas darbo jėgos pigumui, laikant, kad šalis su pigia darbo jėga atsiduria palankesnėje padėtyje. Mokslo ir technikos pažangos sąlygomis vis didesnis dėmesys skiriamas žmogiškajam veiksniai, kvalifikacijos lygiui, disciplinuo tumui, mobilumui, inovaciniam potencialui. Tokiu būdu, prioritetas teikiamas kvalifikuotesniems, nors ir brangesniems darbo ištekliams. Kad darbo, kaip ekonominio augimo faktoriaus vaidmuo yra labai svarbus, pademonstravo naujosios industrinės šalys. Darbo jėga čia pasižymi aukštu disciplinuo tumu, lengvu prisitaikomumu prie technologinių ir organizacinių pokyčių, aukštu išsilavinimo ir kvalifikacijos lygiu. Tuo tarpu Lietuvoje, nors darbo jėgos kvalifikacija santykinai aukšta ir kaina žema, jos disciplinuo tumas, mobilumas ir prisitaikomumas prie pokyčių nėra patenkinami. To pasėkoje daugelyje veiklos šakų jau dabar jaučiamas darbo jėgos, ypač kvalifikuotos, stygius [47].

Nedarbas yra glaudžiai susijęs su dar viena makroekonomikos problema – infliacija, kuriai ir skirtas kitas magistro baigiamojo darbo skyrius.

1.4. INFLIACIJA

Infliacija yra viena opiausių ir sudėtingiausių šiuolaikinių makroekonominių problemų. Ji pasireiškia prekių kainų kilimu bei pinigų nuvertėjimu ir neigiamai veikia ekonomiką. Infliacija, kaip ir nedarbas, sukelia daug nepageidaujamų ekonominių ir socialinių padarinių. Ne visada šie nuostoliai yra tokie akivaizdūs kaip nedarbo atveju, bet tai nereiškia, kad jų galima nepaisyti. Jei infliacijos metu padidėja kainos, tai reiškia, kad sumažėja pinigų perkamoji galia ir krinta realusis darbo užmokestis [9].

Infliacija - bendrojo kainų lygio kilimas, pasireiškiantis piniginio vieneto perkamosios galios mažėjimu. Be to, tai ne vienkartinis kainų pakilimas, o nuolatos besitęsiantis reiškinys, trunkantis gana ilgai. Kai kurių prekių kainos, net ir infliacijos sąlygomis gali išlikti nepakitusios (arba net gali sumažėti) [29].

Infliacija gali būti įvairių rūšių. Ją galima skirstyti įvairiais požūriais, t.y. pagal vietą, pasireiškimo pobūdį, atsiradimo priežastis, mastą ir t.t.

Pagal vietą infliacija gali būti lokalinė, pasireiškianti atskirose šalyse, ir pasaulinė, apimanti visas šalis arba šalių grupes. Ankstesniais laikais infliacija buvo vietinė, pasireiškėdavo atskirose šalyse, dažniausiai trukdavo neilgai ir baigėdavosi pinigų reformomis. Dabar vykstanti infliacija yra pasaulinė. Nepaisant to, šios problemos aktualumas įvairiose šalyse nėra vienodas.

Pagal reiškimosi pobūdį infliacija gali būti atvira ir paslėpta. Atvira infliacija pasireiškia kainų kilimu ir "matoma" išorėje. Paslėptos infliacijos esmė ta, kad kainos formaliai gali išlikti nepakitusios arba didėja ne taip sparčiai, kaip esant atvirai infliacijai. Paslėpta infliacija atsiranda tuomet, kai bendroji paklausa viršija bendrąją pasiūlą ir susidaro prekių stygius. Tai buvo būdinga socialistinėms šalims. Ten infliacija buvo tramdoma administraciniais būdais. Dėl to dažniausiai didėja deficito mastai, gali būti įvedami talonai ir t.t. Be to, paslėpta infliacija pasireiškia ir tuomet, kai kainų kilimas dirbtinai stabdomas, nustatant viršutines jų kilimo ribas.

Pagal infliacijos mastą, arba intensyvumą, išskiriama šliaužiančioji, šuoliuojančioji infliacija ir hiperinfliacija.

Šliaužiančioji infliacija - tai infliacija, kai kainos kyla lėtai, bet pastoviai. Tai slenkančioji, lėtoji, saikinga infliacija. Ji trunka ilgai, tačiau jos tempai nėra dideli. Ekonomistų nuomone, ši infliacija gali siekti 3 - 7 proc. per metus, tuo atveju pinigų perkamoji galia iš esmės nepakinta.

Šuoliuojančioji infliacija – tai infliacija, kai kainos kyla gana staigiai, šuoliškai ir turi tendenciją didėti. Ekonomiškai stipriose šalyse kainų kilimas tuo atveju gali siekti 25- 30 proc. per metus. Ūkinės sutartys tuomet sudaromos, įvertinus infliacijos lygį, arba siejamos su tvirta valiuta.

Hiperinfliacija - infliacija, pasižyminti ypač dideliais tempais [29].

Remiantis klasikiniu Kolumbijos universiteto ekonomisto Filipo Keigeno apibūdinimu, hiperinfliacija yra tuomet, kai kainų kilimo tempai viršija 50 proc. per mėnesį. Tuo atveju metiniai jos tempai siekia beveik 13 000 procentų. Hiperinfliacija nėra dažnas reiškinys: per visą pasaulio istoriją iki XX amžiaus paskutiniojo dešimtmečio žinoma tik 15 jos atvejų. Tačiau XX amžiaus pabaigoje ji padažnėjo: pavyzdžiui, 9-o dešimtmečio antroje pusėje pastebėti net septyni hiperinfliacijos atvejai [29]. Lietuvoje hiperinfliacija buvo užfiksuota 1992 metais, kai kainos pakilo net 11,63 karto ir infliacija sudarė 1163 proc. [54].

Infliacijos priežasčių nustatymas - sudėtinga ir diskutuotina problema. Infliacija yra visos ekonomikos funkcionavimo atspindys.

Infliaciją gali sukelti daug priežasčių. Svarbiausios – per didelis pinigų pasiūlos didėjimas, perteklinė pinigų emisija. Kaip rodo pasaulio patirtis ilgai besitęsianti ir reikšminga infliacija negali būti nesant perteklinei pinigų emisijai. Kai pinigų pasiūla ilgą laiką viršija BVP didėjimo tempus, tai būtina ir pakankama sąlyga nuolatiniam kainų lygio kilimui. Negalima tvirtinti, kad pinigų pasiūla yra vienintelis veiksnys. Pvz., kai kurie kiti veiksniai (pinigų apyvartos greičio paspartėjimas) taip pat gali sukelti kainų padidėjimą. Jei pinigų pasiūla didėja saikingai (iki 5 % kasmet), tai infliacija neviršija 2 - 3 % per metus. Iš išorinių veiksnių reikia paminėti:

- ✓ staigus ir žymus energetinių ir mineralinių išteklių kainų padidėjimas tarptautinėje rinkoje;
- ✓ staigus eksporto galimybių sumažėjimas [28].

Amerikiečių ekonomistas Miltonas Fridmenas (Milton Friedman) teigia, kad infliacija visur ir visada - piniginis reiškinys. Jo nuomone infliaciją sukelia per didelis pinigų kiekis, esantis cirkuliacijoje. Dėl to atsiranda pinigų pasiūlos perteklius ir su tuo susijęs bendras kainų padidėjimas [10].

Naudojant svarbiausią makroekonominį modelį, t.y. bendrosios paklausos - bendrosios pasiūlos sąveikos modelį, išskiriamos dvi infliaciją sukeliančių veiksnių grupės:

1. *Bendrosios paklausos pokyčių sukelta infliacija*, vadinama paklausos, arba vartotojų, infliacija.

Didėjant bendrajai paklausai, didėja ir realioji gamybos apimtis bei kainos. Kol gamybinių išteklių pakanka, gamybą galima išplėsti, nedidinant kainų. Taip gali būti, kai turima pakankamai kapitalo, yra laisvos darbo jėgos.

Kainos kyla tuomet, kai bendroji paklausa padidėja, ekonomikai jau veikiant visu pajėgumu, t.y. pasiekus potencialųjį nacionalinio produkto lygį. Jeigu ekonomikoje yra visiškas užimtumas

ir panaudojami visi kiti gamybiniai ištekliai, tuomet padidėjusią paklausą galima patenkinti tik kylant kainoms.

Bendroji paklausa gali keistis, keičiantis jos sudedamosioms dalims - vartojimui, investicijoms, vyriausybės išlaidoms ir grynajam eksportui.

Jei bendrosios paklausos padidėjimas yra ne vienkartinis, o ilgalaikis procesas, tuomet realioji gamybos apimtis tuo laikotarpiu bus palaikoma aukščiau potencialiojo lygio, o kainų lygis visą laiką kils.

Pagrindinės bendrosios paklausos pokyčių sukeltos infliacijos priežastys, yra šios:

- 1) šiuolaikinių pinigų pasiūlos ypatybės;
- 2) deficitiniai valstybių biudžetai;
- 3) noras išvengti įprastų mokesčių didinimo ir kt.

2. *Bendrosios pasiūlos pokyčių skatinama infliacija* vadinama kaštų infliacija.

Šiuo atveju infliaciją sukelia veiksniai, dėl kurių bendroji pasiūla sumažėja. Pirmiausia tai veiksniai, didinantys kaštus, o vėliau ir kainas. Paklausos infliacijos pradinė sąlyga yra pinigų pasiūlos didėjimas, o esant kaštų infliacijai - priklausomybė priešinga. Pirminė priežastis yra kainų kilimas, o pasekmė - pinigų pasiūlos didinimas. Vadinasi, pinigai infliacijos procese gali atlikti aktyvų arba pasyvų vaidmenį, t.y. prisiderinti prie kainų kilimo, kurį sukelia kitos priežastys, nesusijusios su pinigų kiekiu. Todėl ir perteklinė pinigų emisija ne visada yra aktyvi infliacijos priežastis. Neretai tai būna reakcija į kainų kilimą, sukeltą kitų priežasčių.

Pagrindinės pasiūlos infliacijos priežastys yra šios:

- 1) staigūs bendrosios pasiūlos pasikeitimai (sumažėjimai);
- 2) šiuolaikinės darbo užmokesčio formavimosi ypatybės;
- 3) infliacijos lūkesčiai [29].

Infliacijos socialinės ir ekonominės pasekmės priklauso nuo jos tempų, jų kitimo ir nuo to, ar ji laukiama, numatyta, ar netikėta.

Daugelio ekonomistų nuomone, nedideli infliacijos tempai (2-3 proc. į metus) yra netgi naudingi. Tuo atveju pagyvėja investicinė veikla, plečiasi realioji gamybos apimtis ir mažėja nedarbas. Ryšį tarp dviejų pagrindinių makroekonomikos problemų – nedarbo ir užimtumo – parodo Filipso kreivė. Olbanas Filipsas 1958 m. paskelbtame darbe įrodė, kad tarp nedarbo lygio ir nominalaus darbo užmokesčio kilimo tempų yra atvirkštinė priklausomybė.

Filipso kreivė rodo, kad trumpuoju laikotarpiu didesnę infliacijos lygį atitinka mažesnis nedarbo lygis, ir priešingai. Tokia priklausomybė yra tik tuomet, kai infliaciją sukelia bendrosios paklausos pokyčiai. Jau minėta, kad, padidėjus bendrajai paklausai, pakyla ne tik kainų lygis, bet

ir realioji gamybos apimtis, realusis nacionalinis produktas. Didėjant realiajai šalies gamybos apimčiai, sukuriama daugiau darbo vietų, dėl to mažėja nedarbas. Vadinasi, kuo aukštesni infliacijos tempai, tuo mažesnis nedarbo lygis, ir priešingai, kuo mažesni infliacijos tempai, tuo nedarbo lygis yra aukštesnis.

Filipso kreivė įvairiais laikotarpiais gali būti įvairaus pavidalo. Tai reiškia, kad gali būti suderinami ir didesnis nedarbo lygis, ir didesni infliacijos tempai. Tai būdinga šių dienų ekonomikos ypatybė.

M. Fridmenas 1968 m. pastebėjo, kad A. Filipso išvados ir jo atskleista priklausomybė tarp nedarbo ir infliacijos pasitvirtino tik trumpuoju laikotarpiu. Jis teigė, kad ilguoju laikotarpiu potencialiosios gamybos apimties, užimtumo ir nedarbo infliacijos lygis neveikia: visi šie kintamieji prisitaiko prie infliacijos. Vadinasi, ilguoju laikotarpiu dilema "nedarbas - infliacija" neiškyla.

Vadinasi, galima pasakyti, kad egzistuojant infliacijai, aiškiai matomi du dalykai - pinigų perkamoji galia smunka, o prekių ir paslaugų kainos kyla. Dėl to pardavėjai laimi, o pirkėjai pralaimi. Kitos infliacijos pasekmės nėra tokios aiškios ir išoriškai matomos. Infliacijos pasekmės, taip pat ir su ja susiję nuostoliai, nėra tokie aiškūs ir neginčytini kaip nuostoliai dėl nedarbo.

Infliacijos socialinės ir ekonominės pasekmės priklauso nuo jos tempų, jų kitimo ir nuo to, ar ji laukiama, numatyta, ar netikėta.

Apibendrinant galime konstatuoti, kad visi aukščiau minėti rodikliai – BVP, nedarbas, infliacija ir investicijos tarpusavyje susiję (vieno kitimas lemia kitų pasikeitimą) ir atspindi šalies ekonominę padėtį. Kitoje magistro baigiamojo darbo dalyje remiantis šiais rodikliais, pabandydysime įvertinti Lietuvos ekonominę būklę 1990-2005 metų laikotarpiu.

2. LIETUVOS EKONOMIKOS RAIDOS TENDENCIJOS 1990-2005 M.

2.1. BENDROS EKONOMIKOS RAIDOS TENDENCIJOS

Šalies ūkis nuolat kinta. Jo ypatybes ir pasikeitimus kiekvienu istoriniu laikotarpiu nagrinėja ekonomikos mokslas. Lietuva, kurioje gyvena apie 3,4 milijono žmonių, po Nepriklausomybės atgavimo 1991 m. patyrė sparčią socialinę ekonominę ir politinę transformaciją.

Sovietiniais metais visa žemė ir jos turtai, taip pat fabrikai ir gamyklos, bankai, pagrindinės transporto priemonės ir kt. buvo paskelbta "visos liaudies nuosavybe" (iš tiesų ji tapo komunistinės valdžios nuosavybe). Visas Sovietų Sąjungos ūkis buvo tvarkomas pagal aukščiausių valdžios organų nurodymu parengtus ir jų patvirtintus planus, kurie buvo orientuoti į bendruosius SSRS tikslus ir kuriuose mažai tebuvo paisoma vietos sąlygų bei atskirų regionų ekonominių interesų. Lietuvoje buvo pastatyta didžiulių gamyklų, ekonominiu, ekologiniu, socialiniu požiūriu nepritaikytų Lietuvos sąlygoms. Pavyzdžiui, azotinių trąšų gamykla buvo pastatyta prie ekologiniu požiūriu lengvai pažeidžiamos Neries, Jonavoje. Didžiulė Vilniaus kuro aparatūros gamykla (ir daugelis kitų) visas žaliavas vežė iš tolimų SSRS rajonų, o į ten gabeno pagamintą produkciją (Lietuvoje visai nebuvo ją vartojančių įmonių). Lietuvos žemės ūkyje, ypač gyvulininkystėje, buvo žymiai didesnis nei kitose sovietinėse respublikose darbo našumas, dėl to į Lietuvą buvo įvežama daug pašarų, o į Maskvą, Sankt Peterburgą, kitus SSRS miestus buvo išvežama didelė dalis Lietuvoje pagamintų mėsos, pieno produktų. Lietuva tapo visiškai priklausoma nuo įvežamų žaliavų ir kuro, o jos pramonė buvo specializuota gaminti prekes daugiausia SSRS vidaus rinkai. Dalis Lietuvos pramonės įmonių buvo susietos su SSRS karine pramone.

Dėl Lietuvos žmonių darbštumo ir sumanumo, aukštos dirbančiųjų kvalifikacijos Lietuvos ūkis buvo daugeliu atžvilgių geriau išvystytas nei kitų sovietinių respublikų. Pavyzdžiui, 1987 m., Lietuvoje BVP vienam gyventojui buvo 8132 JAV doleriai, o SSRS - 6160 dolerių. Skaičiuojant vienam gyventojui, Lietuva gamino daugiausia pieno, mėsos, staklių, matavimo prietaisų, šaldytuvų. Didelė dalis tų gaminių buvo išvežama į kitus SSRS regionus ar parduodama užsienyje, net nenurodant, kad tos prekės pagamintos Lietuvoje. Tuo tarpu Lietuvoje nuolat trūkdavo daugelio maisto prekių, lengvosios pramonės gaminių [60].

Planinis ūkis žlugdė dirbančiųjų iniciatyvą, neleido reikštis konkurencijai. Dėl laisvos rinkos ir konkurencijos nebuvimo tas ūkis darėsi vis uždaresnis ir atsilikęs. Sovietų Sąjunga ėmė silpnėti ekonomiškai bei politiškai ir pagaliau 1991 m. žlugo.

Lietuvoje buvo pradėtos svarbios ūkinės reformos, kuriomis siekiama sukurti laisvos rinkos ūkį, gamintojų konkurenciją, skatinti paklausą turinčios produkcijos gamybą, užmegzti tiesioginius ekonominius ryšius su užsienio šalimis, pakelti žmonių gyvenimo lygį. Tuo tikslu buvo privatizuojamos pramonės, ryšių, prekybos, kitų ūkio šakų įmonės, bankai, vykdoma žemės reforma - žemė gražinama jos savininkams. Panašūs didžiuliai ir sudėtingi ūkio pertvarkymai vyko ir daugelyje kitų posovietinių šalių. Jie buvo vykdomi pirmąkart istorijoje, dėl to dažnai trūko patirties, kilo įvairių sunkumų (dalis įmonių dirbo su pertrūkiiais ar net bankrutavo, padaugėjo nedirbamos žemės, buvo sunku rasti rinkų pramonės ir žemės ūkio gaminiams, didėjo nedarbas, nusikalstamumas ir pan.).

Pereinamoji Lietuvos ekonomika buvo stipriai veikiamą besikeičiančios aplinkos ir ryšių su kitomis šalimis. Integracija į Europos Sąjungą yra bene vienas didžiausių iš dalies kontroliuojamų poveikių, kuris sąlygojo įvairias ekonomines ir socialines transformacijas.

Praėjo penkiolika metų, kai 1990 m. kovo 11 d. buvo atkurta Lietuvos Respublikos Nepriklausomybė. Dabar demokratinėje Lietuvoje sukurta veikianti rinkos ekonomika, kuri sudaro stabilios ekonominės plėtros pagrindą. 2004 m. tapusi ES nare, Lietuva aktyviai naudojasi priklausymo ES bendrajai rinkai, ES viešosios politikos teikiamais privalumais. Lietuvos narystė NATO ir ES užtikrina ekonominį bei politinį stabilumą ir suteikia ūkiui papildomų plėtros galimybių. Palankią įtaką Lietuvai turėtų daryti ir narystė Europos pinigų sąjungoje bei įsijungimas į Šengeno erdvę. Šie veiksniai turėtų palankiai veikti Lietuvos ūkio plėtrą, gerinant Lietuvos įvaizdį, skatinant eksporto augimą ir atvykstantįjį turizmą. Pagaliau svari ES struktūrinių fondų parama taip pat sudaro didelę galimybę Lietuvos ūkio plėtrai [60].

Lietuvos ekonomika per šį laikotarpį patyrė esminių pokyčių visuose sektoriuose. Ryškiai išsiskyrė penki ūkio raidos etapai (1 lentelė):

- Pirmasis - 1990-1994 m. - dramatiško ekonomikos nuosmukio, būdingo pokomunistinėms valstybėms;
- Antrasis - 1995-1998 m. - „atsigavimo“ laikotarpis, kurio metu buvo pastebimas ne tik ekonomikos stabilizavimas, bet ir spartus augimas;
- Trečiasis - 1999-2000 m. - ūkio recesijos laikotarpis po Rusijos krizės;
- Ketvirtasis - 2001-2003 m. - ekonomikos augimo proveržis, spartūs ekonomikos augimo tempai.
- Penktasis – 2004 m.- iki dabar - tolesnis ekonomikos plėtotės ir narystės ES laikotarpis, susijęs su ES struktūrinės paramos fondų įsisavinimo problemomis [27].

1 lentelė. Pagrindiniai Lietuvos makroekonominiai rodikliai 1990-2005 metais

Metai	Bendras vidaus produktas veikusiomis kainomis mln. Lt	Bendras vidaus produktas palyginamosiomis 2000 m. kainomis mln. Lt	Materialinės investicijos, mln. Lt	Tiesioginės užsienio investicijos, metų pradžioje, mln. Lt	Nedarbas, proc. ²	Infliacija, proc.
1990 m.	134,0	63952,0	X	X	X	9,0
1991 m.	415,0	60322,0	X	X	0,3 ³	383,0
1992 m.	3406,0	47498,0	X	X	1,3	1163,0
1993 m.	11590,0	39791,0	1130,0	X	4,4	189,0
1994 m.	16904,0	35905,0	2311,3	51,9	14,0	45,0
1995 m.	24103,0	37086,0	3163,8	290,2	17,1	35,7
1996 m.	32740,0	38821,0	4380,0	1406,4	16,4	13,1
1997 m.	39998,0	41541,0	5488,0	2801,2	14,1	8,4
1998 m.	44699,0	44565,0	6834,0	4162,5	13,2	2,4
1999 m.	43667,0	43810,0	6310,0	6501,2	14,6	0,3
2000 m.	45674,0	45674,0	6553,1	8252,1	16,4	1,4
2001 m.	48585,0	48802,0	7824,0	9337,3	17,4	2,0
2002 m.	51971,0	52096,0	8124,0	10661,9	13,8	-1,0
2003 m.	56804,0	57567,0	8678,0	13183,8	12,4	-1,3
2004 m.	62587,0	61584,0	10097,0	13699,4	11,4	2,9
2005 m.	71200,0	66185,0	12186,0	16192,6	8,3	3,0

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV

² Statistikos departamento duomenimis

³ Lietuvos darbo biržos duomenimis, Statistikos departamentas užimtumo tyrimus atlieka nuo 1994 metų.

Fundamentalus ūkio pertvarkymas kainavo labai daug. Paskelbus nepriklausomybę buvo pradėtos plačios liberalizavimo ir privatizavimo reformos. Jos sukėlė vieną iš didžiausių gamybos nuosmukių Vidurio ir Rytų Europoje. Realus bendrasis vidaus produktas (BVP) 1993 m. sudarė tik 60 proc. 1989 m. BVP lygio, infliacija siekė daugiau nei 1000 proc. Tik įvedus nacionalinę valiutą - litą - ir įdiegus Valiutų valdybos modelį, 1994 m. ekonomika pradėjo atsigausti.

1995 - 1998 metais, nepaisant 1995 m. rimtų bankų krizės padarinių ekonomika augo, tačiau 1998 m. atsigaunantį Lietuvos ūkį neigiamai paveikė Rusijos ekonominė krizė ir metiniai ekonomikos augimo tempai sumažėjo. 1999 m. BVP augimo tempai sumažėjo iki 3,9 proc. (1995 m. palyginamosiomis kainomis). Rusijos krizė smarkiai paveikė Lietuvos užsienio prekybos santykius - eksportas į Rusiją 1999 m., palyginti su 1998 m., sumažėjo daugiau kaip 70 proc., o tai turėjo neigiamų padarinių Lietuvos įmonėms, smulkiąjam ir vidutiniam verslui ir ūkio sektoriams. Tai sukėlė didžiulį ekonominio aktyvumo nuosmukį.

Rusijos krizė atskleidė Lietuvos ūkio pažeidžiamumą ir jo nepakankamą atsparumą išorės sukrėtimams. Nepakankamai efektyvus bankroto procedūrų įgyvendinimas, išliekanti valstybinės nuosavybės dalis įmonių sektoriuje, dauguma nelanksčių nuostatų, susijusių su darbo rinka - visa tai skatino Vyriausybę remti su finansiniais sunkumais susiduriančias įmones. Tai sušvelnino krizės įtaką įmonėms, tačiau kėlė pavojų makroekonominiam stabilumui, kurio taip beatodairiškai reikalavo Tarptautinio valiutos fondo „rekomendacijos“ [27].

1999 m. buvo priimtas Lietuvos Respublikos Vyriausybės Ekonominės politikos memorandumas, kuriame išdėstyta Lietuvos Vyriausybės ir Lietuvos banko ekonominė politika 1999 - 2001 m., o vėliau ir 2002 m., kurią rėmė Tarptautinis valiutos fondas (TVF). Šios politikos strateginiai tikslai - stabilizuoti makroekonomiką ir tęsti Lietuvos perėjimą į funkcionuojančią rinkos ekonomiką, narystę ES. Programoje numatyta pagrindinė ekonominės politikos ašis - išlaikyti makroekonominį stabilumą mažinant einamosios sąskaitos deficitą ir užtikrinti stabilų ekonominį augimą. Siekiant šių prioritetinių tikslų, kertinis svirtas - fiskalinio deficito mažinimas stiprinant biudžeto valdymą.

Buvo imtasi standartinių TVF siūlomų priemonių:

- griežto vyriausybės išlaidų mažinimo, tarp jų švietimui, sveikatos apsaugai, ypač socialinei apsaugai;
- darbo užmokesčio įšaldymo valstybės sektoriaus darbuotojams;
- mokesčių didinimo asmeninėms pajamoms;
- valstybės subsidijų panaikinimo.

Buvo aktyviai diegiama taupymo, t. y. „gyvenimo pagal išgales“, politika.

Šių priemonių taikymas 2000 m. neatnešė ryškesnių permainų, kurios būtų paskatinusios spartesnius BVP kilimo tempus. Ekonomika struktūriniu aspektu dar labiau išsibalansavo: smuko darbo užmokesčio augimo tempai (iki 5,0 proc.), gyventojų pajamos (iki 5,5 proc.) ir vartojimas. Tai paveikė vidaus rinką - būtent silpna vidaus rinka ir menka gyventojų perkamoji galia trukdė sukurti didesnę realųjį BVP ir stabdė investicijų procesą [27].

Tačiau 2001–2004 m. ūkio plėtra jau buvo itin sparti – vidutinis BVP metinis pokytis siekė 6,7 proc., per šį laikotarpį užsienio prekybos apyvarta (prekių ir paslaugų) išaugo 1,8 karto, sparčiai mažėjo nedarbas, brango darbo jėga, atsirado netgi struktūrinis jos trūkumas, Kita vertus, Latvijos ir Estijos ekonomika 2000 – 2004 m. kasmet vidutiniškai išaugdavo atitinkamai po 7,5 proc. ir 7,2 proc. daugiausia dėl to, kad šioms šalims Rusijos krizės poveikis buvo daug mažesnis nei Lietuvos ūkiui. Infliacija Lietuvoje buvo nedidelė ir tik 2004 m. šiek tiek viršijo ES nustatytą konvergencijos kriterijų. 2003 m. vidaus paklausos ir eksporto subalansuota plėtra bei įsisiūbavęs skolinimosi bumas išvedė Lietuvą į visos Europos lyderius pagal bendrojo vidaus produkto (BVP) augimo ir nedarbo mažėjimo tempus [49].

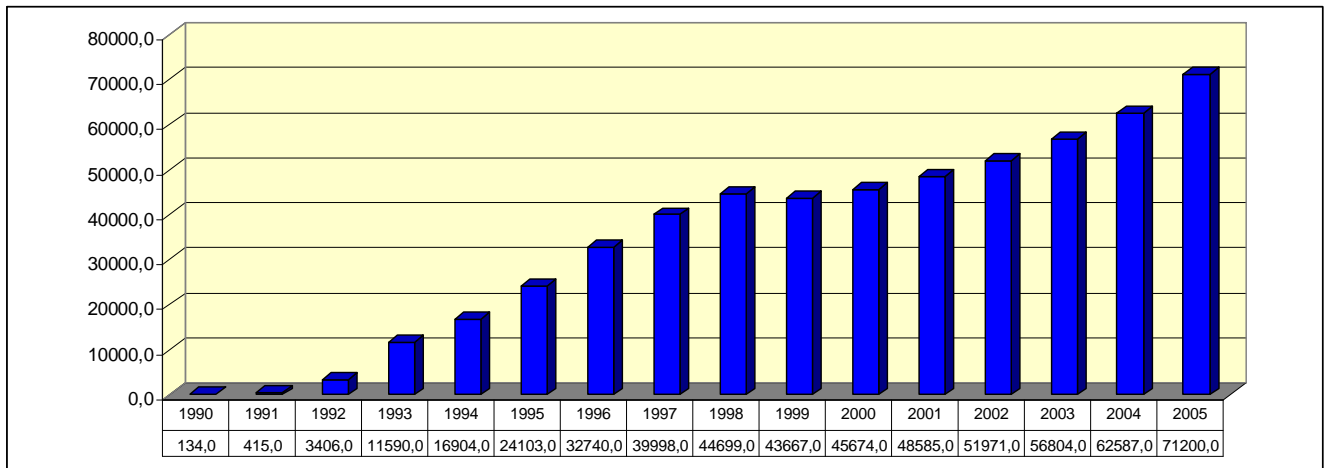
2005 metų Lietuvos makroekonomikos rodikliai rodo tebesitęsiančią sparčią ir harmoningą ūkio plėtrą. Stiprų teigiamą impulsą Lietuvai suteikė prisijungimas prie Europos Sąjungos. Tačiau ryškėja tendencijos, netolimoje ateityje galinčios gerokai sulėtinti ūkio augimą. Kai kurių ES valstybių darbo rinkų atsivėrimas sustiprino emigraciją iš Lietuvos ir paaštrino kvalifikuotos darbo jėgos trūkumo problemą: darbo jėgos ėmė trūkti, ji sparčiai brangsta. Darbo jėgos brangimas mažina šalies įmonių konkurencingumą ir trukdo eksporto plėtrai, kuri ir taip apsunkinta gaminių iš Azijos invazija į aplinkines rinkas. Lietuvos integracijos į euro zoną kelyje neigiamai gali paveikti ir taip prastoką investicinį klimatą šalyje, taip pat atvėsinti karštingą nekilnojamojo turto rinkoje; bankų paskolų gyventojams portfelio augimas gali sulėtėti (tam turės poveikį ir numatomas palūkanų kilimas) [60].

Taigi nepaisant dabar esamos pozityvios ūkio raidos, makroekonominių veiksnių ir tendencijų analizė rodo, jog Lietuva įžengia į lėtėjančio ūkio augimo fazę. Vadinasi, norint išlaikyti spartesnį ūkio augimą ilgesniuojų laikotarpiu, reikia tikslingai perorientuoti valstybės investicijas kartu išnaudojant ES struktūrinės paramos teikiamas galimybes [49].

2.2. BENDROJO VIDAUS PRODUKTO (BVP) KITIMAS

Lietuvos ūkio būklę ir jo raidą atspindi bendrojo vidaus produkto pokyčiai. Bendrasis vidaus produktas (BVP) - tai galutiniam vartojimui šalies viduje pagamintų prekių ir suteiktų paslaugų vertė rinkos kainomis per nagrinėjamą laikotarpį.

2005 m. šalies nominalus BVP sudarė 71,2 mlrd. litų (4 paveikslas). Lyginant su 1990 m. jis padidėjo net 531 kartą. Tačiau skaičiuojant palyginamosiomis kainomis BVP augimas tesudarė 3,49 proc. (5 paveikslas). Tai lėmė žymus jo sumažėjimas pirmaisiais Nepriklausomybės metais.

4 pav. Lietuvos bendrasis vidaus produktas 1990-2005 m. (veikiančiomis kainomis, mln. litų)

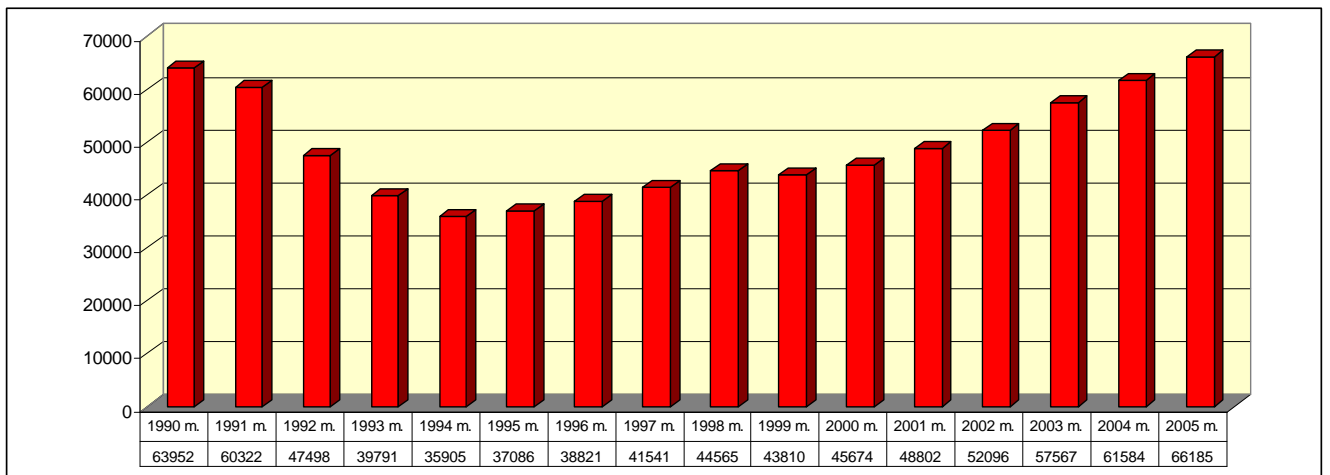
Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV

Kaip matyti iš 5 paveikslo nuo 1990 iki 1995 m. BVP sumažėjo beveik dvigubai, 1994 metais Lietuvoje sukurtas BVP siekė tik 32 proc. 1990 m. buvusios jo apimties.

Pagrindines šio nuosmukio priežastys buvo tokios:

1) staiga sumažėjo paklausa susiaurėjusioje Rytų rinkoje, į kurią Lietuva eksportuodavo didžiąją dalį savo produkcijos;

2) vidinė Lietuvoje gaminamos produkcijos paklausa sumažėjo dėl gyventojų realiųjų pajamų kritimo.

5 pav. Lietuvos bendrasis vidaus produktas 1990-2005 m. (palyginamosiomis 2000 m. kainomis, mln. lt)

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV

1995 m. pasirodė pirmieji ekonominio pagyvėjimo požymiai, BVP pradėjo augti. Gana tolygus augimas truko keletą metų (BVP didėja nuo 1995 iki 1998m.). Tačiau 1999 m. BVP, palyginti su ankstesniais metais, sumažėjo beveik 2%. Pagrindinė tokio sumažėjimo priežastis - ne tik energetinių resursų pabrangimas, lėmęs BVP nuosmukį, bet ir Rusijos krizė, turėjusi neigiamų pasekmių tiek Lietuvos, tiek ir viso pasaulio ekonomikai.

Patyręs nuosmukį 1999 m., vėliau Lietuvos ūkis iki 2005 metų sparčiai augo. Bendrasis vidaus produktas, 1999 m. sumažėjęs 1,7 proc., 2000 m. jau padidėjo 3,9 proc., 2001 m. – 6,4 proc., 2002 m. – 6,8 proc., o 2003 m. net 9 proc. Šalies ekonomikos augimo tempai tapo didžiausi Europoje. 2001 metais šalyje buvo sukurta 48,6 mlrd. litų bendrojo vidaus produkto. Palyginti su 2000 metais, BVP realiai išaugo 5,7 proc. (2000 metais BVP augo 4,1 proc.). Toks BVP augimas pranoko visas analitikų prognozes (Finansų ministerija prognozavo, kad BVP 2001 metais augs 4,8 proc., Vilniaus bankas - iki 5 proc., Tarptautinis valiutos fondas - 4 proc.). BVP augimą lėmė pramonės, statybos bei prekybos ekonominiai rodikliai [60].

Per 2002 metus sukurta 51971 mln. litų BVP. Palyginus su 2000 metais, realiai jis išaugo 6,9 procento. BVP augimą lėmė gamybinės paskirties ir galutinio vartojimo prekės ir paslaugos bei žemės ūkis. Daugiausia pridėtinės vertės sukurta transporto, sandėliavimo ir nuotolinių ryšių, mažmeninės ir didmeninės prekybos, statybos bei žemės ūkio veiklose.

Pagrindinis 2001-2002 m. BVP augimo veiksnys buvo per pastaruosius metus beveik 20 proc. kasmet išaugantis eksportuotų paslaugų ir prekių kiekis. Labai spartus investicijų atsigavimas

lėmė didesnę nei ilgalaikį BVP augimą, nors 2001 m. 30 proc. ir 2002 m. 46 proc. augęs investicinių prekių importas mažino investicijų pridėtinę vertę [27].

Per 2003 metus šalyje jau sukurta 56804 mln. litų BVP, taigi palyginti su 2000 metais, realiai jis išaugo 10,3 proc. BVP didėjimą lėmė beveik visos veiklos rūšys. Tačiau didžiausią įtaką BVP prieaugiui turėjo sukurtos pridėtinės vertės pramonėje, statyboje, didmeninėje ir mažmeninėje prekyboje.

Lietuvos ekonomikos kilimas, pasiekęs viršūnę 2003 m., vėliau pradėjo silpti. Ekonomikos plėtros sulėtėjimą 2004 - 2005 m. lėmė ne tik subjektyvūs (naujos reformos) veiksniai, išoriniai sukrėtimai (pasaulinis naftos kainų šuolis), bet ir ekonomikos augimo ciklo raida. Tai patvirtino didėjanti BVP priklausomybė nuo vidaus rinkos būklės ir pablogėjęs eksporto ir importo augimo santykis [27].

Per 2004 m. sukurta 62587 mln. litų BVP (veikusiomis kainomis). Palyginti su 2003 m., realiai jis išaugo 6,6 proc. Kaip ir 2003 m., šalies BVP augimui daugiausia įtakos turėjo vidaus paklausos didėjimas.

Bendro ūkio plėtros rodiklio augimą 2004 m. kiek pristabdė užsienio prekybos deficito padidėjimas – nors ir prekių, ir paslaugų eksportas ženkliai ūgtelėjo, bet ne tiek, kad visiškai kompensuotų prekių importo šuolį [60].

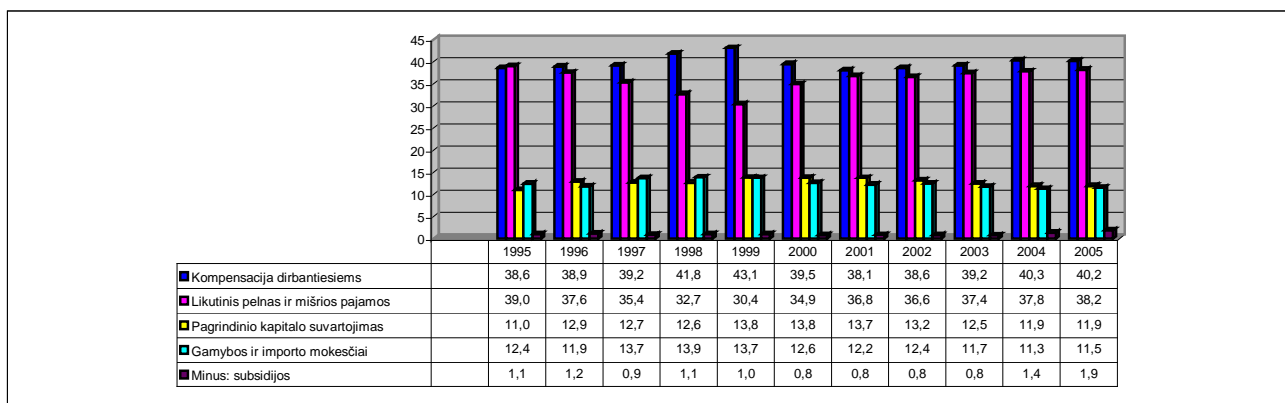
Gerokai pakilus gamintojų kainoms, 2005 m. sukurtas BVP veikiančiomis kainomis siekė 71200 mln. litų ir net 13.8 proc. viršijo 2004 metų rodiklį. 2005 metais prekių ir paslaugų eksportas išaugo net 27 proc., todėl einamosios sąskaitos deficitas santykinai kiek sumenko ir sudarė 7 proc. BVP, jį smukdė didėjantys ES lėšų pervedimai.

Stebint BVP ir jo komponentų, apskaičiuotų pajamų metodu, pokyčius, matyti, kad atskiros BVP sudedamosios dalys skirtingai įtakoja viso BVP kitimą (jų augimas yra greitesnis arba lėtesnis nei viso BVP) (6 paveikslas). Pajamų metodu skaičiuojamo BVP pagrindinės sudedamosios dalys, lemiančios ir viso BVP pokyčius, yra kompensacija dirbantiesiems (darbo apmokėjimas plus socialinės įmokos) bei likutinis perteklius ir mišriosios pajamos. Šios BVP sudedamosios dalys 1995 - 2005 metais sudarė apie 75 proc. BVP. Šias BVP sudedamąsias dalis galima sieti su dviem pagrindinių tiesioginių mokesčių – pajamų ir pelno – apmokestinamaisiais objektais (mokestine baze) [54].

Jeigu 2002 m. labiau BVP augimą skatino auganti darbo apmokėjimo suma, tai 2003 metais BVP augimą (palyginti su 2002 m.) lėmė sparčiai augantis likutinis perteklius ir mišriosios pajamos, ypač apdirbamosios pramonės bei energetikos veiklose. Darbo apmokėjimo sumos

augimas prekybos veikloje ir statybos bei valstybės valdymo veiklose, taip pat prisidėjo prie augančio BVP [54].

2003 ir 2004 metais ženkliai augo subsidijos, kurių suma mažina BVP (dėl to likusios BVP dalys augo net sparčiau nei visas BVP).

6 pav. BVP komponentų, skaičiuojant pajamų metodu struktūros pokyčiai per metus
1995 - 2005 m., proc.

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV

Dar viena BVP sudedamoji dalis, kuri ne tokia reikšminga, kaip aukščiau minėtos, bei nėra siejama su mokesčiais ir apmokestinimu, tačiau gali prisidėti prie BVP augimo – pagrindinio kapitalo suvartojimas. Kapitalo suvartojimas 1995 - 2005 m. sudarė apie 11-13,8 proc. BVP. Iš turimų įmonių finansinių duomenų šiam BVP komponentui artimiausias pagal prasmę rodiklis – į išlaidas įtraukiama nusidėvėjimo ir amortizacijos suma arba tiesiog nusidėvėjimas.

Lietuvos BVP augimo per pastarąjį dešimtmetį iš esmės lėmė kapitalo kitimas. Mažėjant laisvos darbo jėgos ištekliams, ilgainiui šalies verslo konkurencingumo ir ekonomikos plėtros pagrindu tapo investicijos, kurias ir panagrinsime kitame magistro baigiamojo darbo skyriuje.

2.3. INVESTICIJŲ DINAMIKA

Valstybės investicinio proceso skatinimo politika yra viena svarbiausių valstybės ekonominės reformos dalių. Garantuoti valstybės tolesnį ekonominį plėtojimą bei didinti ekonominį aktyvumą galima tik skatinant tiek vidaus, tiek užsienio investicijas į ekonomiką, sudarant palankesnes teises ir ekonomines sąlygas ir laiduojant glaudų valstybės investicijų programų, nacionalinio biudžeto lėšų, skolinto kapitalo ir privačių investicijų ryši.

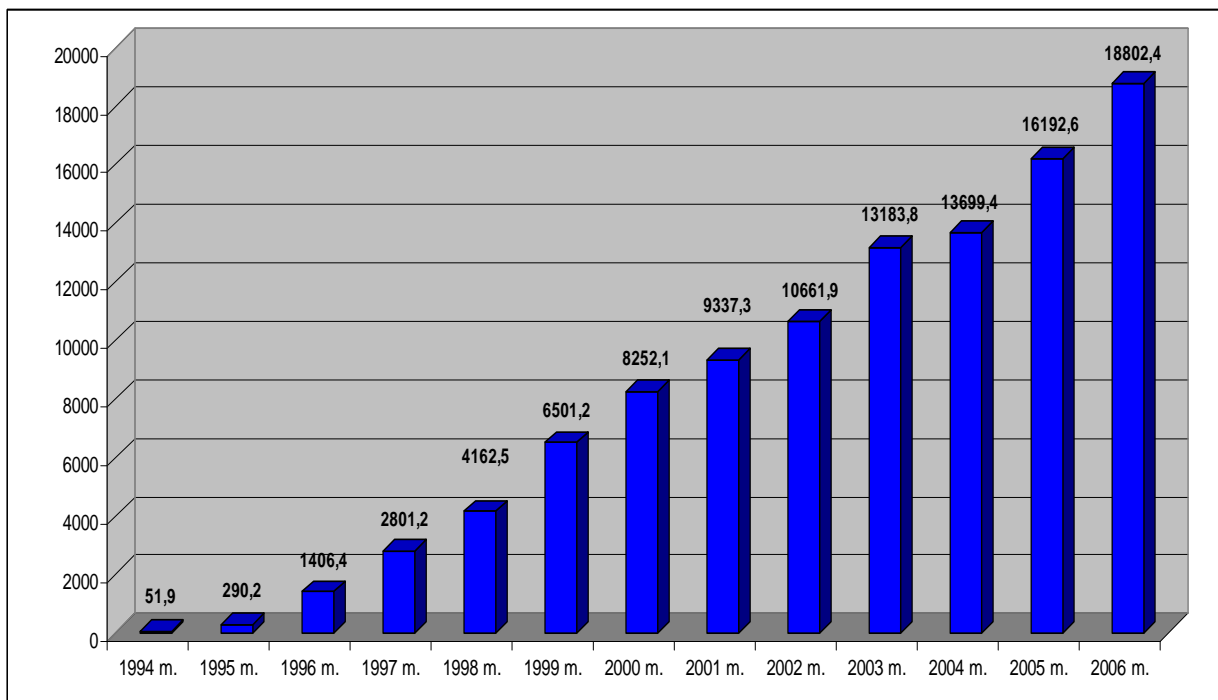
Tiesioginės užsienio investicijos Esant ribotiems kapitalo ištekliams Lietuvoje, užsienio investicijos yra labai efektyvios, skatinant gamybos augimą, eksportą, keliant prekių ir paslaugų kokybę, kuriant naujas darbo vietas ir padedant įmonėms sėkmingiau konkuruoti laisvosios rinkos sąlygomis. Tiesioginės investicijos yra vienas pagrindinių šalies ūkio renovacijos veiksnių, nes atsiranda galimybė diegti modernias technologijas, įgyvendinti naujas ir progresyvias vadybos idėjas.

Lietuva, pasižyminti palyginti neblogai išplėtotą infrastruktūrą, kvalifikuota darbo jėga ir palyginti aukšta gaminių kokybe, yra patraukli užsienio investuotojams. Todėl jau 1991 metais, nepaisant ekonomikos nestabilumo ir didelės rizikos, tarptautinės kompanijos pradėjo investuoti į Lietuvos ūkį. Tais metais užsienio investicijos Lietuvoje sudarė 32 mln. Lt [47]. 2005 metais jos jau siekė 16 mlrd. litų [54].

Nežiūrint bendros teigiamos užsienio investicijų augimo tendencijos, atskirais metais, jų kitimo tempai buvo labai skirtingi. Tiesioginėms užsienio investicijoms iki 1998 m. buvo būdinga ypač greito augimo tendencija (7 paveikslas). Pagrindinė teigiamų pokyčių priežastis buvo sėkmingas įmonių privatizavimas, prasidėjęs 1991 metais ir restruktūrizavimas.

1997 metais tiesioginių užsienio investicijų į Lietuvą suma viršijo 2 mlrd. Lt (tokia suma buvo investuota per visą 1991-1996 metų laikotarpį). 1998 metais visa tiesioginių užsienio investicijų apimtis sudarė jau daugiau nei 4 mlrd. Lt. (8 paveikslas). 1997 metais Lietuvoje buvo investavę 102 pasaulio šalių investuotojai. Didžiausios užsienio kapitalo investicijos buvo iš JAV bei Europos Sąjungos šalių: Švedijos, Vokietijos, Jungtinės Karalystės. Pagal šakas investicijos pasiskirstė taip: gamyba (38 %), prekyba (31 %), ryšiai (9 %) [55].

2000 ir 2001 m. didėjo tiesioginių užsienio investicijų vaidmuo finansuojant einamosios sąskaitos deficitą. Jei 1996 m. tik 21,1 proc. prekybos balanso deficito buvo finansuota iš tiesioginių užsienio investicijų, tai 1999 m. tiesioginių užsienio investicijų srauto ir einamosios sąskaitos deficito santykis sudarė 40,7 proc., 2000 m. – 56,1, o 2001 m. net 77,7 proc. [55].

7 pav. Lietuvoje sukauptosios TUI 1994-2006 m. (metų pradžioje, mln. litų)

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV

Tiesioginės užsienio investicijos 2002 metų sausio 1 dienai sudarė 10,6 mlrd. litų. Daugiausia investuota į apdirbamąją pramonę (26,8 proc. visų tiesioginių investicijų), prekybą (20,4 proc.), finansinio tarpininkavimo įmones (19,2 proc.), ryšių paslaugas (15,4 proc.). Pagrindinės šalys investuotojos: Danija (18,1 proc. visų tiesioginių užsienio investicijų), Švedija (15,7 proc.), Estija (10,2 proc.), Vokietija (9,2 proc.), JAV (9,1 proc.) (2 lentelė).

Vienas iš būdų didinti investicijas į Lietuvos ūkį yra įmonių, į kurias investuotas užsienio kilmės kapitalas, kūrimas. Iki 2001 metų gruodžio 31 dienos Lietuvoje įregistruota 7593 įmonės, kuriose investuotas užsienio kilmės kapitalas. Jų įstatinis kapitalas sudarė 11,7 mlrd. litų, iš kurio 6,3 mlrd. litų arba 53,5 proc. užsienio kilmės [54].

2001 metais didžioji tiesioginių užsienio investicijų dalis į Lietuvą atėjo privatizuojant atskirus objektus, tuo tarpu, investavimo į "plyną lauką" lygis išliko gana žemas.

Užsienio investuotojų investicijas į Lietuvos ūkį reglamentuoja dvišalės Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių sutartys dėl investicijų skatinimo ir apsaugos. Dvišalėmis sutartimis užtikrinama investicijų apsauga, laisvas pajamų ir kitų su investicija susijusių lėšų pervedimas į užsienį, garantijos, kad investicijos nebus neteisėtai ir neatlygintinai nusavintos, investuotojų galimybė ginti pažeistas teises tarptautinėse institucijose.

Panašias garantijas investicijoms energetikos srityje numato ir vienintelė Lietuvos Respublikos sudaryta daugiašalė sutartis dėl investicijų apsaugos - Europos energetikos chartija.

Tiek dvišalėse investicijų skatinimo ir apsaugos sutartyse, tiek Europos energetikos chartijoje yra draudžiama diskriminacija - visų valstybių investuotojams sudaromos vienodai palankios investavimo sąlygos [52].

Pereinamojo laikotarpio šalių ekonomikos institutas Suomijoje identifikavo Lietuvos ekonomiką, kaip sparčiausiai besivystančią ekonomiką 3 Baltijos šalyse. 2001 m. Lietuvos pramonės pardavimai išaugo 17%, kai tuo tarpu Latvijoje ir Estijoje pramonės augimas buvo atitinkamai 7% ir 8% [54].

Statistikos departamento duomenimis tiesioginės užsienio investicijos 2003 metų sausio 1 dienai sudarė 13183,8 mln. litų. Lyginant su 2002 metais jos padidėjo 19,0 proc. Daugiausia investuota į apdirbamąją pramonę – 29,3 proc. visų tiesioginių investicijų, finansinio tarpininkavimo įmones – 19,7 proc., prekybą – 17,3 proc., ryšių paslaugas – 14,0 procento [54].

Pagrindinės šalys investuotojos 2002 metais: Švedija – 1720,3 mln. litų (16,1 proc. visų tiesioginių užsienio investicijų), Danija – 1982,9 mln. litų (18,5 proc.), Estija – 1071,5 mln. litų (10,0 proc.), Vokietija – 984,5 mln. litų (9,2 proc.), JAV – 882,6 mln. litų (8,2 proc.), Suomija – 619,4 mln. litų (5,8 proc.), Rusija – 167,1 mln. litų (1,6 proc.), Jungtinė Karalystė – 689,7 mln. litų (6,5 proc.) (6 lentelė) [54].

2002 m. Lietuva tęsė teisinės bazės tobulinimo procesą, atsižvelgdama į Europos komisijos rekomendacijas Laisvo kapitalo, prekių ir paslaugų judėjimo, pramonės politikos ir kituose investicinio klimato gerinimo prielaidas sudarančiuose sektoriuose [54].

Tiesioginės užsienio investicijos 2004 m. sausio 1 d. sudarė 13699,4 mln. litų. Palyginti su 2003 m. sausio 1 d., jos padidėjo 3,8 proc. Daugiausia investuota į apdirbamąją pramonę – 30,0 proc. visų tiesioginių investicijų, prekybą – 18,6 proc., transporto ir ryšių paslaugas – 17,4 proc., finansinio tarpininkavimo įmones – 15,7 procento.

Pagrindinės šalys investuotojos: Danija – 2261,9 mln. litų (17,2 proc. visų tiesioginių užsienio investicijų), Švedija – 2016,3 mln. litų (15,3 proc.), Vokietija – 1263,6 mln. litų (9,6 proc.), JAV – 1141,9 mln. litų (8,7 proc.), Suomija – 814,7 mln. litų (6,2 proc.), Estija – 1547,3 mln. litų (11,7 proc.), Rusija – 687,3 mln. litų (5,2 proc.), Jungtinė Karalystė – 709,5 mln. litų (5,4 proc.) (2 lentelė) [54].

Per 2005 m. tiesioginės investicijos iš ES šalių padidėjo 1720,8 mln. litų (13,9%) ir sudarė 14070,0 mln. litų (74,8%) visų tiesioginių užsienio investicijų. Tiesioginės investicijos iš NVS šalių

padidėjo 1067,3 mln. litų (75,3%) ir sudarė 2484,0 mln. litų (13,2%) visų tiesioginių užsienio investicijų (2 lentelė).

Statistikos departamento išankstiniais duomenimis, tiesioginės užsienio investicijos 2006 m. sausio 1 d. sudarė 18802,4 mln. litų (5445,6 mln. EUR) ir, palyginti su 2005 m. sausio 1 d., padidėjo 16,1 procento (2005 m. sausio 1 d. buvo 16192,6 mln. Lt). Daugiausia lėšų yra investavę Danijos (15,2% visų tiesioginių užsienio investicijų), Švedijos (13,6%), Rusijos (12,9%), Vokietijos (11,6%) investuotojai (2 lentelė).

2 lentelė. Lietuvoje sukauptosios TUI pagal šalis investuotojas 2000-2006m.(metų pradžioje, mln. litų)

	Investuotojų skaičius							Tiesioginės užsienio investicijos, mln.Lt						
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Iš viso	1893	1996	2168	2444	2652	2901	3150	8252,1	9337,3	10661,9	13183,8	13699,4	16192,6	18802,4
Airija	55	33	28	21	19	27	38	231,3	110,4	74,5	27,7	32,2	53,6	83,5
Austrija	18	16	22	25	28	27	30	58,4	63,2	46,1	42,3	49,4	506,4	516,0
Baltarusija	24	16	24	33	34	37	40	8,7	3,6	3,0	1,6	6,2	17,8	20,0
Belgija	17	22	18	22	20	30	30	34,2	68,1	113,4	63,4	67,4	56,0	43,4
Čekija	29	24	23	22	22	22	26	12,7	12,0	12,7	14,0	15,2	23,1	46,9
Danija	116	133	173	190	212	234	234	801,0	1704,2	1982,9	2261,9	2374,4	2465,8	2860,5
Estija	86	103	130	159	187	224	248	341,5	597,3	1071,5	1547,3	1150,7	1238,7	1541,0
Graikija	6	5	5	4	6	5	6	3,2	2,6	1,9	0,1	0,5	0,5	0,5
Islandija	4	3	4	4	8	11	15	27,3	14,6	26,8	15,3	16,2	23,1	40,7
Ispanija	2	2	4	4	8	6	10	1,7	3,8	-10,2	3,8	3,1	2,5	0,4
Italija	29	34	43	43	46	47	61	26,6	22,5	45,5	75,9	85,9	75,2	111,3
Izraelis	12	12	11	15	17	22	24	1,8	2,4	6,1	3,3	4,8	9,0	18,9
JAV	157	165	170	182	198	191	184	1103,2	917,5	882,6	1141,9	1162,1	1034,2	644,1
Jungtinė Karalystė	105	107	113	129	130	127	146	589,3	623,5	689,7	709,5	679,2	561,6	412,8
Kanada	16	16	14	15	16	14	16	46,4	58,4	52,8	85,0	95,4	127,1	135,0
Kazachstanas	4	3	4	4	5	6	7	1,5	1,5	1,9	2,6	10,7	12,6	15,1
Kinija	12	15	21	22	24	33	37	46,9	57,5	46,6	28,7	22,5	10,5	10,9
Kipras	8	13	11	15	23	26	27	60,8	56,7	33,2	122,6	165,9	280,3	205,0
Latvija	54	70	98	139	167	210	246	70,7	109,0	132,5	196,2	212,1	180,6	301,7
Lenkija	113	111	107	126	126	126	130	162,9	204,9	229,1	283,3	278,5	290,0	354,4
Lichtenšteinas	4	10	8	8	10	11	10	20,9	68,6	38,3	57,4	82,2	79,8	93,2
Liuksemburgas	13	16	18	19	24	28	32	295,3	316,6	269,3	155,4	200,5	141,6	205,5
Nyderlandai	58	68	73	85	94	109	113	116,8	107,2	194,4	239,7	467,7	704,0	704,4
Norvegija	59	69	85	117	133	160	183	314,8	397,2	399,2	388,5	421,1	460,6	488,1
Panama	9	7	5	5	4	3	5	27,0	48,5	16,6	16,1	11,7	12,3	11,6
Prancūzija	35	37	40	48	51	54	64	96,7	103,6	103,4	166,3	154,4	211,0	265,0
Rusija	121	115	110	125	135	149	157	114,3	93,8	167,1	687,3	796,2	1366,2	2434,0
Slovakija	4	4	4	4	4	2	3	6,7	6,8	11,2	11,2	11,7	10,4	8,6
Suomija	89	95	120	131	143	166	179	872,1	562,9	619,4	814,7	1172,7	1255,6	1524,7
Švedija	133	147	151	160	162	174	204	1443,9	1618,1	1720,6	2016,3	2009,8	2435,4	2554,3
Šveicarija	38	43	44	38	42	48	54	456,2	452,1	342,6	373,6	391,9	427,2	433,9
Turkija	7	6	5	7	7	11	7	28,7	36,1	41,1	42,0	52,0	56,6	40,1
Ukraina	27	25	22	21	24	28	25	22,0	11,2	8,4	6,0	7,3	12,2	7,4
Vengrija	9	8	8	9	10	11	12	1,9	2,4	9,4	3,5	10,1	16,1	16,3
Mergelės salos (Britų)	3	5	10	8	4	3	4	7,9	17,2	170,0	202,6	54,5	106,3	91,2
Vokietija	371	384	397	432	457	451	467	632,0	689,3	984,5	1263,6	1334,8	1839,2	2174,6
Kitos šalys	46	54	45	53	52	68	76	164,8	172,0	123,8	113,2	88,4	89,5	387,4

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV

Tiesioginių užsienio investicijų pritraukimas į šalies ekonomiką – ilgalaikis procesas, ir tik šalyje, įgijusioje tarptautinėje investicijų rinkoje palankios užsienio kapitalui valstybės reputaciją, jis stabiliai auga.

Valstybė, siekdama pritraukti užsienio ir privačias vietines investicijas, turėtų pirmiausia investuoti pati – įskaitant ir būsimąjį ES struktūrinių fondų kofinansavimą bei objektų (sklypų, pastatų) infrastruktūros parengimą sudarant palankias sąlygas privačioms investicijoms.

Lietuva toliau tobulina teisinę bazę, atsižvelgdama į Europos Komisijos rekomendacijas laisvo kapitalo, prekių ir paslaugų judėjimo, pramonės politikos ir kitose investicinio klimato gerinimo prielaidas sudarančiose srityse.

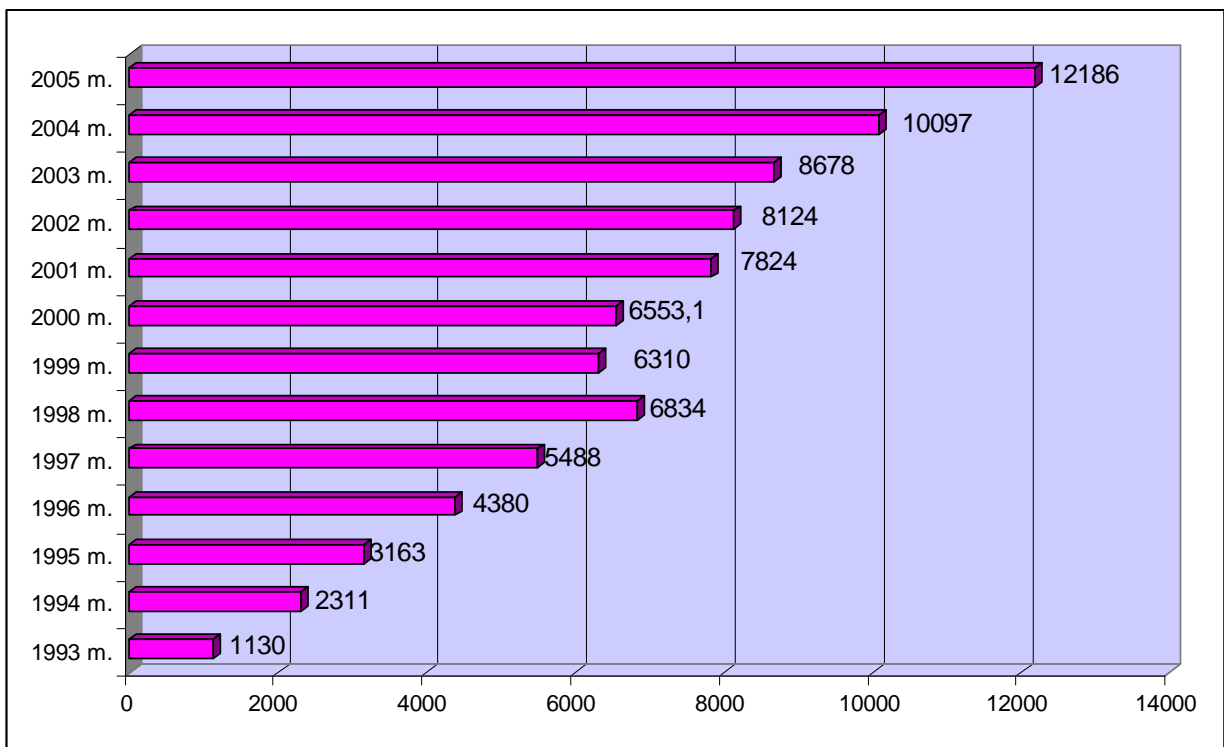
Siekiant gerinti investicinę aplinką Lietuvoje, parengti ir Seime 2003 m. birželio 24 d. priimti Lietuvos Respublikos investicijų įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymas bei su juo susijusių kitų įstatymų pakeitimų ir naujos redakcijos Lietuvos Respublikos koncesijų įstatymai.

Investicijų įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo pagrindinis tikslas – išplėsti ir pajvairinti investicijų skatinimo būdus ir nurodyti valstybės paramos investuojant kryptis. Skatinamos investicijos į priemones, numatančias perspektyvių pramonės šakų įmonių technologijų atnaujinimą ir modernizavimą, šalies ekologinės padėties gerinimą, smulkaus ir vidutinio verslo plėtrą, neužstatytus žemės sklypus – plyną lauką, nebaigtus statyti pastatus, teritorijas, turinčias specifinių socialinių ir ekonominių problemų (didelis nedarbo lygis), laisvasias ekonomines zonas, mokslo ir technologijų parkus; inovacijas, žinių ekonomikos branduolius – klasterius; į savivaldybių nebaigtus statyti statinius ar apleistus, nenaudojamus pastatus, kurių nepavyko privatizuoti privatizavimo programoje nustatytu terminu [52].

Palyginti su kitomis Vidurio ir Rytų Europos šalimis, Lietuvoje taikoma nedaug paskatų tiesioginėms užsienio investicijoms pritraukti. Lietuva šiuo metu taiko tik atleidimą nuo mokesčių ir kai kuriais atvejais diskretines priemones, o kitų valstybių įstatymai numato gerokai daugiau paskatų: paramą įsigyjant žemę ar kuriant infrastruktūrą, kuriant darbo vietas, perkvalifikuojant darbo jėgą ir t.t. Yra daug administracinių kliūčių užsienio investicijoms ir investuotojams (apskaita, mokesčių ir muitų administravimas ir kt.) [55].

Materialinės investicijos – ataskaitinio laikotarpio išlaidos pastatams, inžineriniams statiniams, įrengimams, mašinoms, transporto priemonėms įsigyti; statybai ir esamam ilgalaikiam materialiajam turtui atnaujinti (išskyrus einamąjį remontą) [54].

Iki Rusijos ekonominės krizės sparčiai augusios (po 37 proc. 1994-1996 metais ir po 25% 1997-1998 metais) materialinės investicijos šalyje 1999 metais sumažėjo 7,7% ir sudarė 6310 mln. litų. Nuo 2000 m. vėl buvo stebimas investicijų augimas, tačiau jau lėtesniais ir netolygiais tempais (8 paveikslas).

8 pav. Materialinės investicijos Lietuvoje 1993-2005 m. (mln. litų)

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV

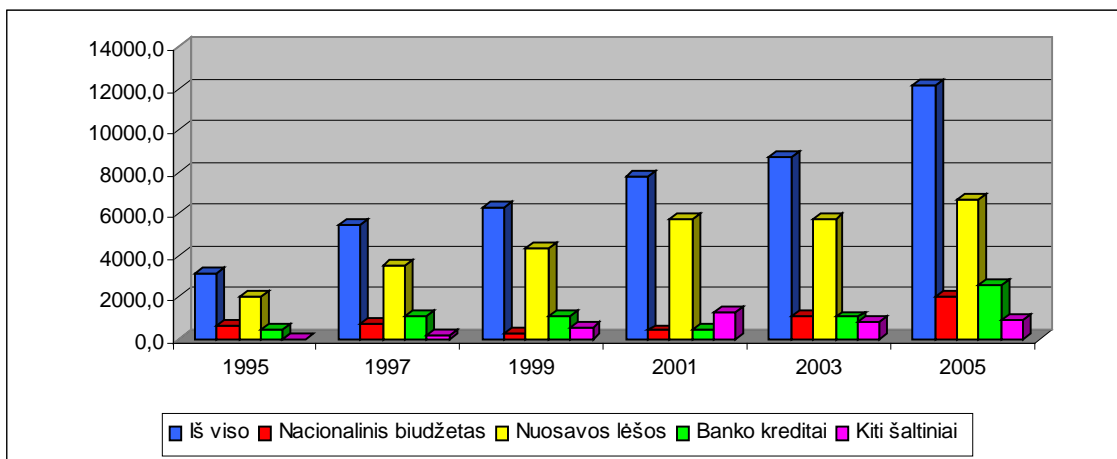
Kaip matyti iš 8 paveikslas materialinės investicijos pastebimai padidėjo jau 2001 metais (19 proc.).

Pagrindinis materialinių investicijų finansavimo šaltinis 2001 metais buvo ūkio subjektų nuosavos lėšos - 72,5 proc. visų investicijų. Padidėjo investicijos finansuojamos iš nacionalinio biudžeto – 2,6 karto. Bendroje investicijų apimtyje valstybinio sektoriaus investicijos sudarė 5,1 proc. Pagal investicijų struktūrą, daugiausia investicijų buvo skiriama pastatų, inžinerinių statinių statybai ir remontui (57,4 proc.), įrengimų, mašinų, transporto priemonių įsigijimui (42,2 proc.), tačiau ypatingai mažai žemei (melioracijai) ir kitoms išlaidoms (0,4 proc.). Pagal ekonominės veiklos rūšis daugiausia investicijų tenka apdirbamajai pramonei (21,1 proc.), transportui ir sandėliavimui (11,3 proc.), gyvenamųjų namų statybai (10 proc.) [54].

Statistikos departamento duomenimis, per 2002 metus šalies teritorijoje materialinės investicijos sudarė 8124 mln. litų ir tepadidėjo, lyginant su 2001 metais vos 3,8 procento. Bendroje investicijų apimtyje per 2002 metus valstybinio sektoriaus investicijos sudarė 914,4 mln. litų (11,25 procento nuo visų investicijų), ir, lyginant su 2001 metais, šios investicijos padidėjo 45,3

procentais, o privataus sektoriaus investicijos atitinkamai sudarė 5798,1 mln. litų (71,3 procento nuo visų investicijų) (9 paveikslas). Susidarė tokia investicijų struktūra: pastatų, inžinerinių statinių statybai ir remontui – 57,5 proc., įrengimų, mašinų, transporto priemonių įsigijimui – 33,2 proc., tačiau ypatingai mažai žemės įsigijimams ir kitoms išlaidoms (melioracijai) – po 0,7 procento. Struktūra pagal veiklos rūšis: apdirbamajai pramonei – 18,3 proc., transportui ir sandėliavimui – 13,1 proc., elektros, dujų ir vandens tiekimui – 10,5 proc., gyvenamųjų namų statybai – 10,0 proc., paštui ir nuotoliniam ryšiui – 8,9 procento (10 paveikslas).

Kiek daugiau materialinės investicijos padidėjo 2003 metais sudarydamos 8678,0 mln. litų. Valstybės sektoriuje investuota 1062,9 mln. litų (12,2 proc. visų investicijų), o privačiame sektoriuje – atitinkamai 5778,0 mln. litų (66,6 proc.) (9 paveikslas). Šių investicijų struktūra: pastatų, inžinerinių statinių statyba ir remontas – 58,3 proc., įrengimų, mašinų, transporto priemonių remontas – 2 proc., įsigijimas – 30,8 proc., žemės įsigijimas tik – 0,8 proc. ir kitos išlaidos (melioravimas ir kt.) – 0,5 procento. Struktūra pagal pagrindines veiklos rūšis: apdirbamoji pramonė – 18,9 proc. (per 2002 m. atitinkamai buvo 19,0 proc.), gyvenamųjų namų statyba – 8,2 proc. (8,5 proc.), transportas ir sandėliavimas – 16,5 proc. (12,6 proc.), elektros, dujų ir vandens tiekimas – 8,9 proc. (9,7 proc.), paštas ir nuotoliniai ryšiai – 3,4 proc. (7,1 proc.) (10 paveikslas).

9 pav. Materialinės investicijos Lietuvoje pagal finansavimo šaltinius 1995-2005 m (veikusiomis kainomis; milijonais litų)

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV

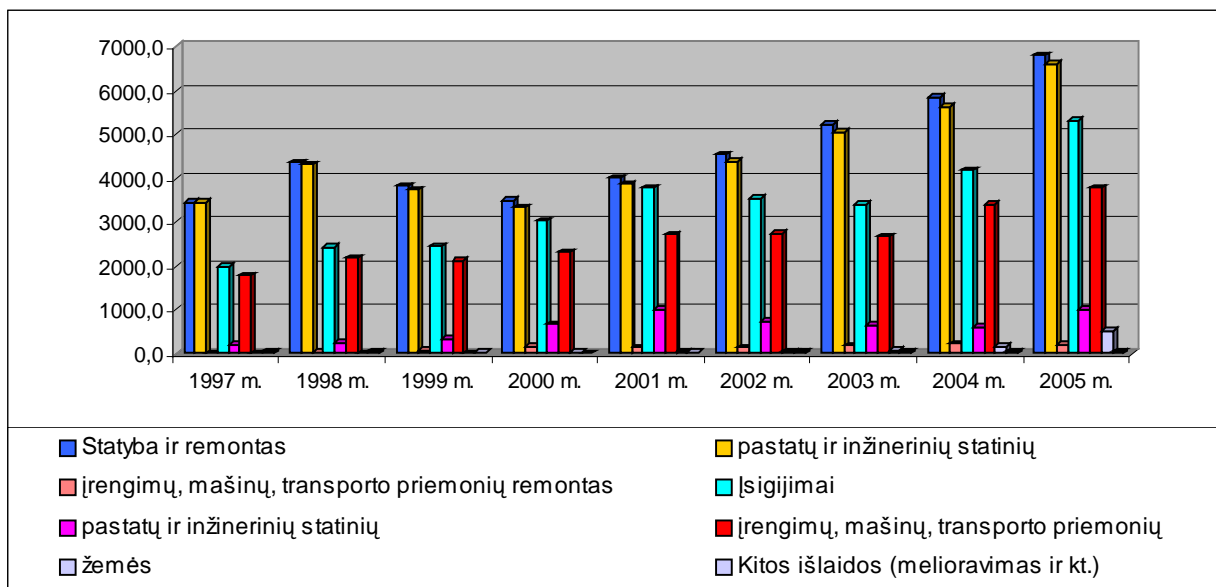
Žymiai spartesnis materialinių investicijų padidėjimas buvo 2004 metais ir ypač 2005 m. Nežiūrint to, 2003 – 2004 metais materialinių investicijų augimas buvo lėtesnis nei BVP. Investicijos į statinius augo vidutiniškai po 8 proc., o investicijos į įrengimus išliko 2001 metų

lygio. Taigi, nors Lietuvoje darbo našumas yra keliskart mažesnis už ES vidurkį, statistiniai rodikliai kol kas nerodo spartaus gamybos modernizavimo. Tai gali būti susiję su šiuo laikotarpiu paplitusia šalies įmonių praktika užsienyje pigiai nupirkti naudotą įrangą, tuo sumažinant investicijų piniginę išraišką.

2005 metais investicijų spartų kilimą (8 paveikslas) paskatintino ir ES fondų parama. 2005 šalyje buvo investuota 12 mlrd. litų arba 16 proc. daugiau, nei 2004 metais. Sparčiausiai didėjo investicijos nekilnojamajam turtui - žemei ir pastatams - įsigyti. Palyginti su 2004 metais, jos išaugo dvigubai. Statybai ir remontui buvo skirta 56 proc., ilgalaikio turto įsigijimui - 43,6 proc. visų šalies privačių ir valstybės investicijų. Materialinės investicijos į statybą ir remontą 2005 metais siekė 6,8 mlrd. litų ir, palyginus su 2004 metais, padidėjo 8,5 proc. (10 paveikslas).

Į gyvenamųjų namų statybą investuota 1,3 mlrd. litų arba 11,4 proc. visų investicijų. Palyginus su 2004 metais, investicijos į gyvenamąją statybą išaugo 9,2 proc. [54].

Ketvirti metai iš eilės gerokai didėjo investicijos į žemės ūkį, kurios 2005 metais buvo beveik 86 proc. didesnės nei 2003 metais (10 paveikslas).

10 pav. Materialinės investicijų struktūra Lietuvoje 1997-2005 m (veikusiomis kainomis; mln. litų)

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV

Lietuvos specialistų dėmesys pastaruoju metu vis labiau krypta į tai, kad būtina kuo daugiau dėmesio skirti vadinamosioms plyno lauko („green field“) investicijoms. Lietuva kol kas turi vos keletą tikrų investicijų į plyną lauką, kurios besivystančiose valstybėse sudaro pramonės ir

technologijų atnaujinimo pagrindą. Tokiu plyno lauko investicijų pavyzdžiu Lietuvoje galėtų būti Klaipėdos laisvoji ekonominė zona. Plyno lauko investicijų sąvoką apibrėžta 2003 m. birželio 24 d. priimtame Lietuvos Respublikos investicijų įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatyme [58]. Remiantis plyno lauko investicijų sąvokos apibrėžimu, numatoma tvarkyti tokių investicijų apskaitą ir apskaitos rezultatų išvadas naudoti investavimą skatinantiems pasiūlymams rengti. Be to, šiuo metu Ūkio ministerija kartu su Finansų ministerija vykdo PHARE „ESC 2003“ programos finansuojamą projektą „Plyno lauko investicijų skatinimas Lietuvoje“, kuriame išnagrinėtos galimos teritorijos Lietuvoje plyno lauko investicijoms ir galimybės tokias investicijas pritraukti į Lietuvą [58].

Apibendrinant galima konstatuoti, kad Lietuvai daugiau būdingos tiesioginės užsienio investicijos (jų pelningumas yra didesnis), o pagal investuotojo statusą - privačios investicijos.

Investicijos Lietuvos veiklai turi ypač svarbią reikšmę. Būtent jos lemia ekonomikos sėkmingą plėtrą. Verslo aplinka darosi vis sudėtingesnė ir sparčiai keičiasi, todėl labai svarbu planuoti ir valdyti investicinę veiklą.

Investicijų Lietuvoje vertinimas susijęs su ateitimi, kurią sunku tiksliai prognozuoti. Todėl finansinė analizė ir įvertinimas turi būti atliekami atsižvelgiant į riziką ir neapibrėžtumą, nes nuo to priklausys veiklos rezultatai [58].

2.4. NEDARBO RAIDOS TENDENCIJOS

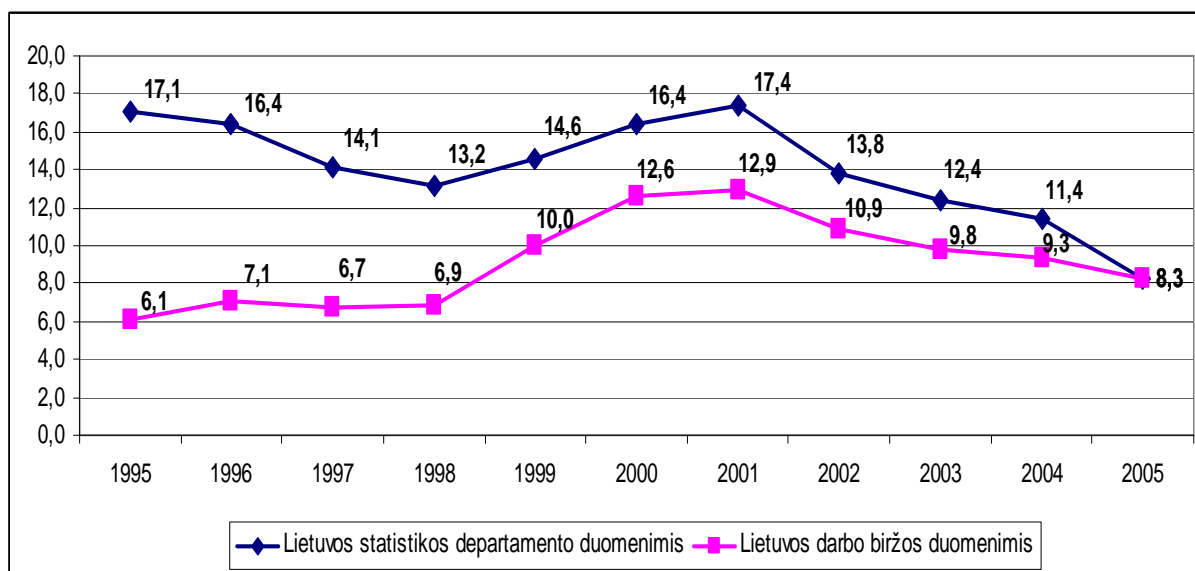
Nedarbo egzistavimas, jo poveikis ūkio būklei ir pastangos nedarbą sumažinti yra viena iš prieštaringiausių ekonomikos teorijos ir ekonominės politikos temų. Nedarbas reiškia nevisišką darbo išteklių panaudojimą. Nevisiškas ar neefektyvus išteklių panaudojimas atsiranda dėl iškreiptų ar pakitusių ekonominės veiklos sąlygų - reguliavimo bei kitokio valstybinės intervencijos poveikio arba struktūrinių ekonomikos pokyčių.

Dėl skirtingų nedarbo priežasčių ir tipų, jį nustatyti yra gana sunku. Tam tikras nedarbo lygis nuolatos išsilaiko dėl besitęsiančios žmonių migracijos iš vieno darbo į kitą, dėl struktūrinių pokyčių ekonomikoje. Paprastai daugiausia dėmesio kreipiama į ciklinį nedarbą, atsirandantį dėl ekonominės veiklos nuosmukių. Tokių nuosmukių metu nedarbas gali realiai skirtis nuo nustatomo statistiniais metodais, kadangi dalis žmonių nustoja ieškoti darbo, o dalis dirba keliose darbo vietose, nepateikdami apie tai duomenų.

Šalyje naudojami du nedarbo lygio įvertinimo būdai.

Pirmasis, Lietuvos darbo biržoje, pradėtas taikyti nuo 1991 metų parodo, koks procentas darbingo amžiaus gyventojų yra užsiregistravęs teritorinėse darbo biržose.

Antrasis, atliekamas Statistikos departamento, pagrįstas darbo jėgos tyrimų duomenų, gautų naudojant Tarptautinės darbo organizacijos (TDO) pasiūlytą metodiką, analize, kuris pradėtas taikyti nuo 1997 metų [59].

11 pav. Nedarbo lygis Lietuvoje 1995-2005 metais, proc.

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV ir Lietuvos darbo birža

Nedarbo augimą šalyje 1991-2005 metais galima suskirstyti į keturis etapus:

Pirmasis, 1991 - 1994 metai, neturėjęs didesnės įtakos socialinei įtampai, kuomet vidutinis metinis nedarbo lygis išaugo nuo 0,3 iki 3,8 proc.

Antrasis, 1995 - 1998 metai, kuomet susiformavo darbo rinkos santykiai ir nedarbo lygis laikėsi tarp 6-13 proc.

Trečiasis — nuo 1998 metų, finansų krizės Rusijoje, iki 2003 metų, turėjęs didelės įtakos socialinei įtampai šalyje. Nedarbo lygis buvo nuo 13,2 iki 17,4 proc.

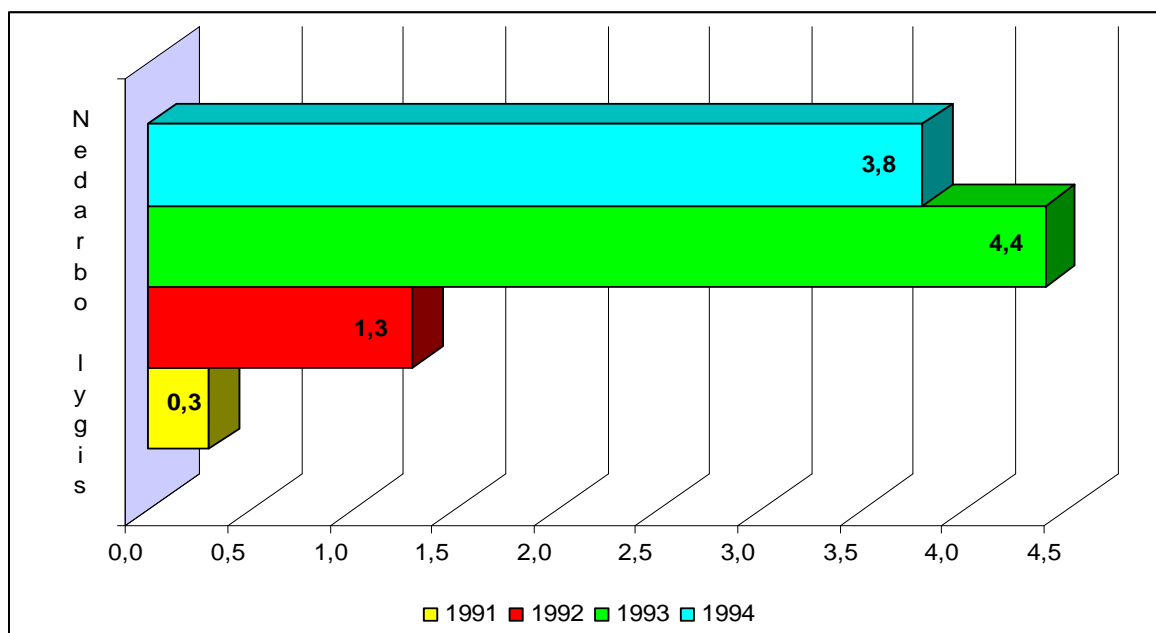
Ketvirtasis – nuo 2004 metų. Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, daugeliui žmonių emigravus į ES šalis, nedarbas sumažėjo iki 8,3 proc.

Nedarbo lygio įvertinimai dėl skirtingų vertinimo metodų gana smarkiai skiriasi. Darbo biržos pateikiamas bedarbių skaičius paprastai būna žymiai mažesnis nei Statistikos departamento (11 paveikslas).

Iki 1990 metų Lietuvoje didelės dalies darbo jėgos gyvenamoji vieta buvo kitoje vietovėje, nei darbo vieta, nes žemi transporto kaštai sudarydavo galimybę kasdien važinėti į darbą. Todėl kaip ir kitose Vidurio ir Rytų Europos šalyse, jų regionuose, kurių ekonomikos struktūroje vyraujančią padėtį užėmė žemės ūkis arba viena pramonės šaka, iškilo rimtų problemų. Labai dideli gyvenamųjų patalpų kainų skirtumai bei palyginti, su darbuotojų pajamomis, labai išaugę transporto kaštai kliudė teritoriniam darbo jėgos mobilumui ir prisidėjo prie darbo rinkos segmentacijos.

Labiausiai nedarbas palietė žemės ūkio rajonus tiek dėl užimtumo mažėjimo žemės ūkio sektoriuje, tiek dėl lėtos smulkaus verslo sektoriaus plėtros kaimiškose vietovėse. Žemės ūkio darbuotojų nedarbo augimo tempai pagal darbo jėgos tyrimų duomenis buvo tikrai spartūs.

Bedarbių, kuriuos registruoti buvo pradėta 1991 metais, skaičius iki 1994 metų didėjo, tačiau oficialiai skelbiamas nedarbo lygis buvo nedidelis (12 paveikslas). Tuo tarpu reali padėtis buvo sudėtingesnė. Dauguma didžiausių Lietuvos įmonių, žemės ūkio bendrovių, nors oficialiai apie jų bankrotą nebuvo skelbiama, faktiškai bankrutavo. Šių įmonių darbuotojus taip pat galima priskirti prie bedarbių, nors darbo biržose jie nebuvo registruojami. Bedarbių apskaitoje nebuvo ir neužimtų gyventojų kaime. Ekspertų vertinimu, nedarbo lygis šalyje 1994 metų pabaigoje turėjo būti apie 14 proc. [34].

12 pav. Nedarbo lygis Lietuvoje 1991-1994 metais, proc.

Šaltinis: Lietuvos darbo birža

1995 metais šalyje jau buvo apie 350 000 bedarbių, o nedarbo lygis siekė net 17,1 proc. Vėliau nedarbo lygis palaipsniui krito iki 13,2 proc. 1998 metais. 1998 metų pabaigoje prasidėjęs ekonominis nuosmukis šią mažėjimo tendenciją pakeitė atvirkštine, ir iki 2001 m. nedarbo lygis kasmet didėjo. (11 paveikslas).

Vidutinis metinis nedarbo lygis 2001 metais sudarė 17,4 procento ir palyginus su 2000 metais (16,4 proc.), padidėjo 1,0 proc., tačiau jo augimo tempai sumažėjo (nedarbo lygis 1999 metais, palyginus su 1998 metais, padidėjo 1,4 proc., o 2000 metais, palyginus su 1999 metais – 1,8 proc.) [54].

2000 - 2001 metais nepaisant ekonomikos augimo, didėjančių investicijų, įmonių apyvartos ir pelningumo, nedarbo lygis praktiškai nemažėjo. Nedarbą lėmė pagrindinės struktūrinės priežastys - darbo užmokesčio išaldymo politika, regioninės politikos sunkumai, didelė mokesčių našta, griežtas darbo santykių reguliavimas, neaiškios įmonių plėtros perspektyvos, apribotos galimybės užsiimti individualia ūkine - komercine veikla ir papildomos priežastys, tokios kaip ribotas darbo jėgos mobilumas. Reikia paminėti, kad nedarbui mažėti trukdė mažėjanti nepaklausių profesijų ir nekvalifikuotų darbuotojų paklausa [17].

Darbo pasiūlos ir paklausos suderinamumui svarbu atviras informavimas ir tiesioginis įdarbinimas, todėl 2002 metais toliau buvo plėtojama ir tobulinama atviro informavimo ir tiesioginio paslaugų teikimo sistema. Teritorinių darbo biržų veikloje labiau akcentuota galimybė prieiti prie informacijos, o ne informacijos suteikimas klientui. Tiesioginių paslaugų teikimui plėtota: viešai prieinamų centrų veikla, įrengiant 47 naujus priėjimo prie informacijos terminalus, telefono linijos paslauga konsultacijoms bei darbdaviams registruoti laisvas darbo vietas, Jaunimo darbo centrų veikla, įsteigiant du naujus centrus prie Klaipėdos ir Šiaulių darbo biržų, „mini“ darbo biržų veikla, užtikrinant jų veiklą 19 įmonių, mažinusių darbuotojų skaičių [51].

Profesinės kvalifikacijos suteiktos 16,4 tūkst. bedarbių. Programa buvo orientuota patenkinti darbdavių poreikį. Prekybos įmonėms parengta 3,9 tūkst., aprangos ir tekstilės – 3,4 tūkst., statybos – 3,2 tūkst. darbuotojų. Taip pat – sumažinti nekvalifikuotos darbo jėgos skaičių, 7,2 tūkst. bedarbių be profesinio mokymo suteikiant profesines kvalifikacijas. Kaimo bedarbių užimtumui didinti - 0,7 tūkst. suteiktos profesinės kompetencijos netradiciniams verslams plėtoti [51].

Savo verslą, skiriant beprocentes paskolas iš Užimtumo fondo ir tarpininkaujant išsipirkti lengvatinius patentus, pradėjo 15,7 tūkst. bedarbių. Pradedant 1999 m., tik apie 50 bedarbių skiriamos beprocentės paskolos, o užsiimančių patentine veikla išaugo trim ketvirtadaliais [51].

Reali pagalba steigti darbo vietas aukščiausio nedarbo teritorijose tapo vietinių užimtumo iniciatyvų projektai. Dvigubai 2002 m. išsiplėtė realizuojamų projektų ir įsteigtų darbo vietų skaičius. Įgyvendinti 36 projektai ir sukurtos 377 darbo vietos. Kas trečias projektas įgyvendinamas kaimo vietovėse, daugėjo ekologinio pobūdžio projektų.

Perėjimui prie vieningos ieškančiųjų darbo ir darbo vietų duomenų bazės, pradėtos diegti naujos 14 teritorinių darbo biržų pažangesnės kompiuterinės technologijos. Sukurta šiuolaikinė darbo pasiūlos ir paklausos sistema, veikianti internetinių technologijų pagalba, sudarant sąlygas ieškantiesiems darbo aukštos kvalifikacijos asmenims tiesiogiai įsivesti savo duomenis į „Talentų banko“ duomenų bazę [17].

2003 m. pabaigoje įregistruota 158,8 tūkst. bedarbių, t.y. 32,3 tūkst. (19,5 proc.) mažiau negu metų pradžioje. Vidutinis metinis bedarbių skaičius, palyginti su 2002 m., sumažėjo nuo 198,4 tūkst. iki 167 tūkst., arba 15,8 procento. Tarp įregistruotų bedarbių, palyginti su 2002 metais, labiausiai sumažėjo ilgalaikių bedarbių vidutinis metinis skaičius: nuo 62,9 tūkst. iki 44,6 tūkst., o jų dalis – nuo 31,7 proc. iki 26,7 procento [51].

Didžioji besikreipiančių į darbo biržą bedarbių beveik 77 proc. (180 tūkst.), – nepasirengę darbo rinkai, iš jų apie 50 proc. neturėjo profesinio pasirengimo, likusios dalies bedarbių profesinė

kvalifikacija netenkino darbo rinkos poreikių. Tai asmenys, kurių integravimui į darbo rinką reikalingos papildomos lėšos [51].

Per metus registruotas nedarbas sumažėjo visose šalies savivaldybėse, septyniose iš jų daugiau kaip 5 proc. Mažiausias (iki 6 proc.) vidutinis metinis nedarbo lygis 2003 metais buvo registruotas Trakų, Kretingos rajonų, Elektrėnų, Vilniaus miesto savivaldybėse. 2004 m. sausio 1 d. didžiausiuose šalies miestuose registruotas nedarbo lygis: Vilniuje – 5, Kaune – 6,9, Klaipėdoje – 8,3, Šiauliuose – 8,1 ir Panevėžyje – 10,5 proc. [51].

2003 metais įdarbinimui užsienyje užmegzti ryšiai su Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės, Šveicarijos darbdaviais, Kipro darbo departamentu. Pradėta vykdyti „Au Pair“ programa Jungtinėje Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystėje [51].

Lietuvos darbo biržos tarpininkavimu užsienyje įdarbinta 585 šalies piliečiai.

Įmonės, turinčios licencijas verstis įdarbinimo užsienyje tarpininkavimo veikla, užsienyje įdarbino 1,4 tūkst. Lietuvos gyventojų ir 2,1 tūkst. darbu užsienio laivuose [51].

Užimtumo rėmimo programose 2003 metais dalyvavo 58,3 tūkst. asmenų, t.y. 2,7 tūkstančio daugiau nei 2002 metais. Viešųjų darbų programoje buvo sukurta 50,6 tūkst. laikinų darbo vietų, kuriose dirbė bedarbiai ne tik užsidirbo lėšų pragyvenimui, bet ir atnaujino ar patobulino darbo įgūdžius. Užimtumo fondo remiamų darbų programa buvo orientuota į darbinių įgūdžių įtvirtinimą po darbo rinkos profesinio mokymo ir joje dalyvavo 4,4 tūkst. bedarbių [51].

Savo verslą, lengvatinėmis sąlygomis įsigiję verslo liudijimus, 2003 metais pradėjo 14,2 tūkst. bedarbių [51].

Siekiant mažinti teritorinių nedarbo lygio skirtumus (tarp seniūnijų, savivaldybių, regionų (apskričių)), ypatingas dėmesys skirtas didžiausio nedarbo teritorijoms, įgyvendinami 2003 metais priimti Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimai dėl bendrų priemonių socialinėms ir ekonominėms problemoms spręsti Mažeikių, Lazdijų, Akmenės ir Pasvalio rajonų bei Druskininkų savivaldybėse.

2004 metais ekonomika augo greitėjančiais tempais. Ūkio augimą skatino spartus eksportas bei atsigaunanti vidaus paklausa. Stabiliai auganti ekonomika ir gerėjanti įmonių padėtis skatino ir nedarbo mažėjimą.

Pasitikėjimas makroekonominiu stabilumu paskatino privačias investicijas ir vartojimą, todėl 2002 - 2005 metais užimtųjų skaičius padidėjo 9 procentais ir nedarbas sumažėjo nuo 17,4 procentų 2001 metais iki 8,3 procento 2005 metais. 2002 - 2005 metų laikotarpiu darbo jėga sumažėjo 2 procentais. Jau po 2004 m. gegužės 1 d. į ES šalis plūstelėjo banga norinčių užsidirbti

Lietuvos piliečių, tai iš dalies galėjo nulėmti darbo jėgos mažėjimą. Dirbantys užsienyje asmenys, perveddami savo santaupas į Lietuvą, pagerino Lietuvos mokėjimų balanso einamąją sąskaitą.

Darbuotojų migraciją galima vertinti dvejopai. Viena vertus, tai neabejotinai suteikia progą Lietuvos piliečiams pasinaudoti užsienio rinkų teikiamomis galimybėmis. Tačiau, antra vertus, tai neigiamai veikia šalies ūkį, nes išvyksta daug darbo jėgos, kuri galėtų kurti šalies ekonomiką. Problemiška yra tai, kad gausiai išvyksta jauni energingi žmonės - Pasaulio banko teigimu, palyginti su kitomis Vidurio Europos ir Baltijos šalimis, Lietuvoje jaunų, iki 25 m., žmonių nedarbo lygis mažėja greičiausiai. Jaunų žmonių nedarbas šalyje dėl migracijos beveik išnyko, tačiau proto ir darbo jėgos nutekėjimo problema dar labiau paaštrėjo [17].

Juo labiau, kad galimybės, kuriomis pasinaudojama išvykus, šiandien dar labai retai yra profesinės. Daug dažniau jos būna tik trumpalaikės finansinės, netgi aukojant profesines ambicijas ir galimybes Lietuvoje, kadangi neretai žmonės važiuoja dirbti žemesnės kvalifikacijos, nei jų išsilavinimas ar profesinė patirtis leistų, darbo. Kadangi ES senbuvių darbo užmokesčio vidurkis yra apie 6 - 7 kartus aukštesnis, išvažiuodami dauguma lietuvių tikisi ne įgyti svarbios patirties ir profesinio pranašumo, o tiesiog pagerinti savo namų ūkių situaciją [17].

Visuomenės nuomonės apklausos taip pat rodo, kad gyventojai dažniausiai išvyksta dėl pinigų: daugumos (daugiau nei 90 proc.) Lietuvos gyventojų nuomone, bene pagrindinė emigracijos priežastis yra mažas darbo užmokestis. Kad žmonės išvyksta į kitas šalis negalėdami susirasti darbo Lietuvoje, mano apie 72 proc. lietuvių (nors darbo rinkos rodikliai rodo, kad apskritai darbo susiradimas šiandien nėra problema - greičiausiai išvykstama dėl to, kad nerandama norimo darbo ar norimo darbo užmokesčio) [17].

Nors apie laisvą žmonių judėjimą aktyviai diskutuojama Europos Sąjungos lygmeniu vis dėl to pripažįstama, kad Europoje laisvo darbo jėgos judėjimo idėja vis dar yra gana svetima. Tik 1,5 proc. ES piliečių gyvena ir dirba kitoje šalyje narėje. Šie duomenys iš esmės beveik nesikeičia pastaruosius 30 metų. O naujausias Europos Komisijos tyrimas rodo, kad darbuotojų migracija yra palanki ir išvykstantiems/atvykstantiems darbuotojams, ir juos priimančioms šalims, kur darbuotojai iš naujųjų šalių narių suteikia reikalingą impulsą darbo rinkoms ir ekonomikai augti [51].

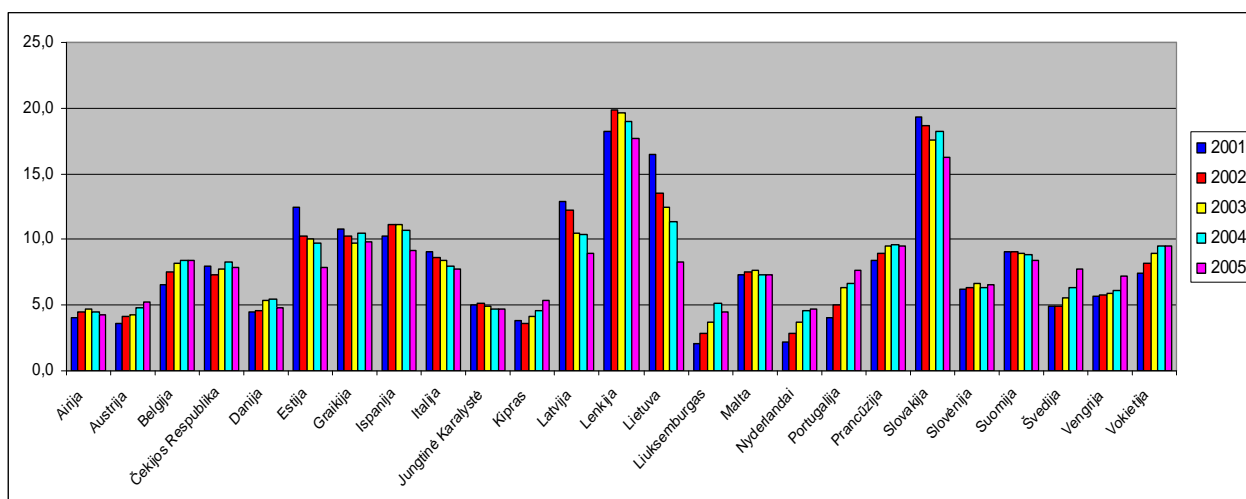
Statistikos departamento duomenimis, 2004 metais emigravo dvigubai daugiau Lietuvos gyventojų nei prieš dvejus metus: 15 tūkst., palyginti su 7 tūkst. 2002 m. Manoma, kad nuo 1990 m. nuo 250 iki 350 tūkstančių Lietuvos gyventojų jau spėjo palikti šalį, ir jų skaičius kasdien auga. Migrantams negrįžtant į Lietuvą, masinis darbuotojų išvykimas tampa rimta ekonomikos problema [51].

Valstybės lygiu šiuo klausimu jau yra diskutuojama: bandoma kurti Emigracijos reikalų komisijas, rengti Vyriausybės strategijas, siekiančias išlaikyti ryšį su išvykusiaisiais ir skatinančias lietuvių grįžimą, tačiau konkrečių veiksnių kol kas nesiimama. Valstybės vaidmuo, norint išlaikyti darbo jėgą Lietuvoje, turėtų būti labai konkretus - sukurti aplinką ir sąlygas, skatinančias darbuotojus pasilikti šalyje. Tam reiktų mažinti darbo apmokestinimą, liberalizuoti darbo santykius, mažinti administracinę naštą verslui (ypač riboti kontroliuojančių institucijų vaidmenį), reformuoti švietimo, sveikatos, pensijų sistemas [51].

Vertinant šiandieninę darbo rinką ir nagrinėjant migracijos klausimus, labai svarbu pažvelgti ir į kitą laisvo darbo jėgos judėjimo pusę - potencialią darbo jėgos imigraciją į šalį, nes, kaip minėta, tai neretai teikia papildomo impulso rinkai ir skatina ekonomikos augimą. Nors darbo užmokestis Lietuvoje yra beveik mažiausias tarp ES šalių narių, ir Lietuva neatrodo labai patraukli ES darbuotojams, darbuotojai iš kitų šalių noriai užimtų laisvas vietas. Todėl darbo jėgos judėjimo iš ir į šalį strategija turėtų būti numatyta iš anksto. Daugelis įmonių, nukentėjusių dėl lietuvių emigracijos, jau samdo darbuotojus iš užsienio ir nekantriai laukia apribojimų sumažinimo šioje srityje, taip pat ir sprendimo darbo jėgą iš kitų šalių laisvai įleisti į Lietuvą. Juo labiau, kad užsienio įmonės jau pradėjo iškelti gamybą į kitas šalis, kur darbo jėga ir prieinamesnė, ir pigesnė: tai turėtų paskatinti valdžios atstovus susirūpinti ir Lietuvos migracijos politika, ir situacija darbo rinkoje apskritai.

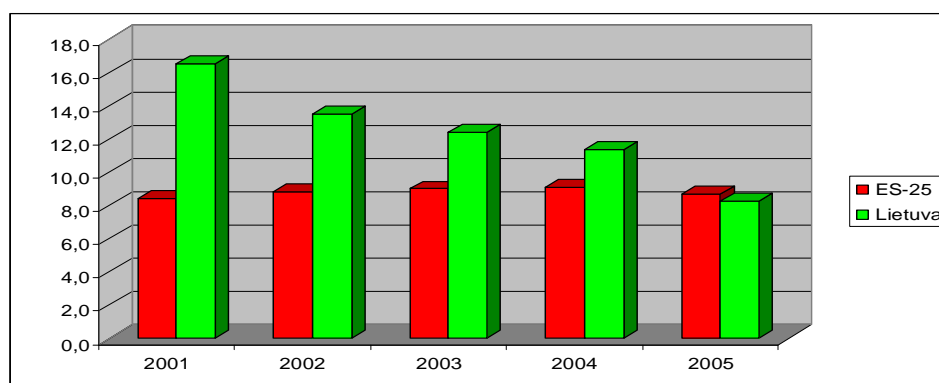
„Eurostat“ Lietuvoje antrus metus iš eilės užfiksavo žymiausią nedarbo sumažėjimą ES. ES Statistikos departamento duomenimis, nedarbas Lietuvoje 2005 m. lapkričio mėnesį buvo 7 proc., per metus jis sumažėjo nuo 9,8 proc. Lietuva jau prieš metus paliko lyderiaujančių šalių, turinčių prasčiausius nedarbo rodiklius, trejetą - šalies nedarbo rodikliai dabar yra 1,5 procento mažesni už ES vidurkį (14 paveikslas).

Tačiau ES vidurkis atskleidžia skaudžią šiandienos Europos problemą. Ne mažėjantis, o netgi augantis nedarbo rodiklis ne tik atsigaujančiose po sovietinės eros naujosiose šalyse ir tokiose „probleminėse“ senbuvėse kaip Ispanija ir Graikija, bet ir ES lyderėse, pavyzdžiui, Prancūzijoje, Vokietijoje (atitinkamai 9,2 ir 9,5 proc.) ar Italijoje įspėja apie šių šalių darbo rinkoms gresiantį pavojų ir ateityje kiliančias ekonomikos problemas (13 paveikslas).

13 pav. Nedarbo lygis ES-25 valstybėse 2001-2005 metais, proc.

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV

14 pav. Nedarbo lygis ES-25⁴ ir Lietuvoje 2001-2005 metais, proc.

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV

Mažėjant nedarbui, struktūrinio nedarbo problema neišnyko. Struktūrinio nedarbo mažėjimą stabdo 2005 m. liepos mėn. padidintas privalomasis minimalusis darbo užmokestis nuo 500 iki 550 litų. Vyriausybės sprendimu nuo 2006 m. liepos mėnesio minimalus atlyginimas dar pakilo 50 litų iki 600 Lt/mėn. O Vyriausybės 2004—2008 metų programoje numatyta, kad minimalus uždarbis 2008 m., turėtų pasiekti net 800 litų per mėnesį; ir teigiama, kad šią programą galima bus įvykdyti. Tokie sprendimai skatina bandymus apeiti minimalios algos reikalavimus, didina ir šešėlinę darbo rinką.

⁴ **ES-25** – Airija, Austrija, Belgija, Čekijos Respublika, Danija, Estija, Graikija, Ispanija, Italija, Jungtinė Karalystė, Kipras, Latvija, Lenkija, Lietuva, Liuksemburgas, Malta, Nyderlandai, Portugalija, Prancūzija, Slovakija, Slovėnija, Suomija, Švedija, Vengrija, Vokietija

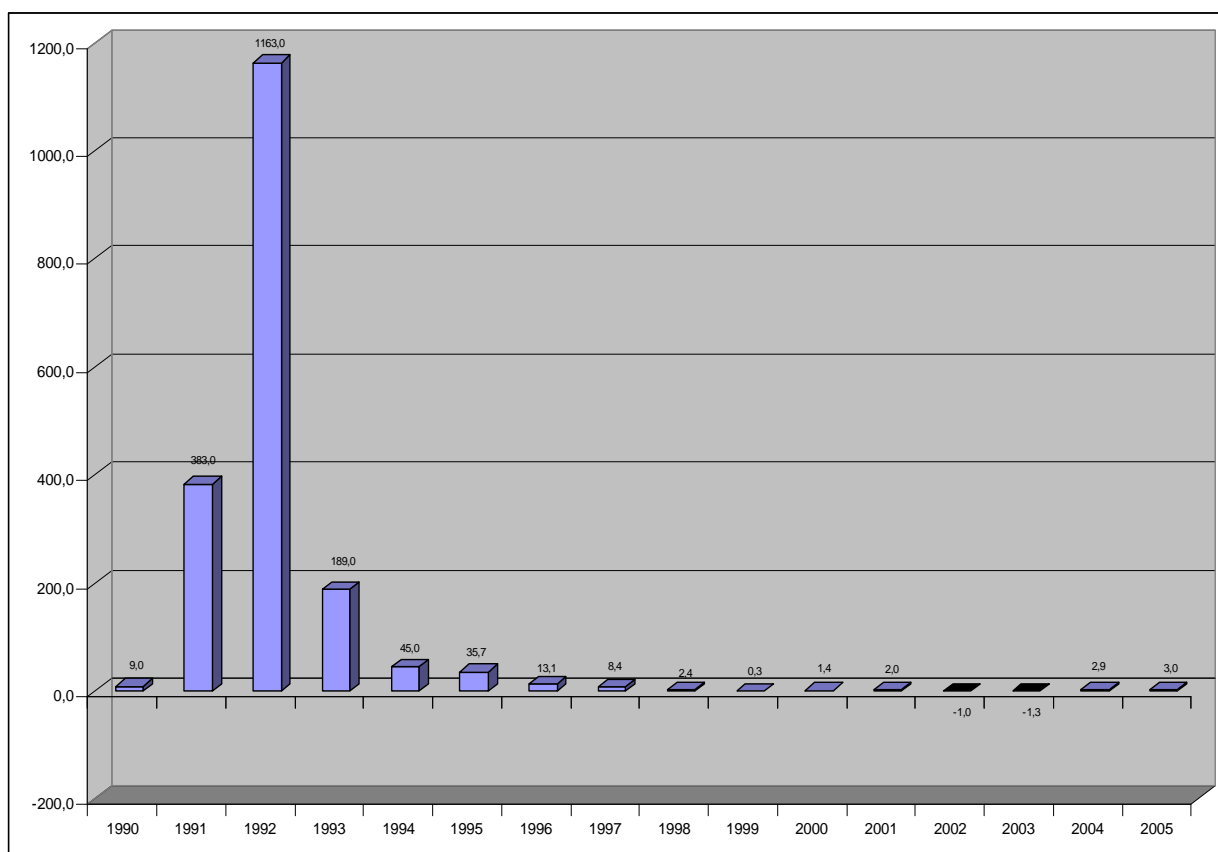
Didelis nekvalifikuotų ar prastai kvalifikuotų bedarbių skaičius ir kvalifikuotų specialistų trūkumas yra kitos svarbios nedarbo, ypač struktūrinio, mažėjimo kliūtys. 2005 metais Lietuvoje buvo beveik 12 tūkst. laisvų darbo vietų samdomiems darbuotojams. Tinkamų darbininkų stygius ypač buvo jaučiamas pramonėje, viešajame valdyje, gynyboje, socialiniame draudime ir prekyboje. Taigi atrodytų, kad ilgalaikiams bedarbiams tikrai turėtų užtekti galimybių įgyti būtinos patirties. Esamas nedarbo lygis nereiškia, kad nėra laisvų darbo vietų. Išliekantis nedarbo lygis rodo, kad trūksta galinčių tas laisvas vietas užimti. Pagrindinė problema šiandien yra ne nedarbas, o kvalifikacijos tarp darbo jėgos trūkumas. Kvalifikaciją tobulinančių suaugusiųjų Lietuvoje iš visų Europos Sąjungos šalių yra mažiausia [27].

Lietuvos bedarbių kontingentas, anot darbo biržos atstovų, yra itin problemiškas. Apie 80 proc. teritorinėse darbo biržose užsiregistravusių žmonių yra nepasirengę darbo rinkai. Jie yra praradę motyvaciją dirbti, tobulintis ir kelti ar keisti savo kvalifikaciją. Žmonės neretai yra linkę gauti bedarbio pašalpą, o ne ieškoti darbo - tai yra gana rimta problema, nes pašalpa ilgą darbo stažą turintiems asmenims šiandien jau yra didesnė už minimalią algą. Panaši situacija seniai vargina daugelį senųjų Europos šalių, kur socialinės pašalpos yra ypač dosnios; ilgainiui tai ima labai neigiamai veikti darbo rinką. Valstybės programos turėtų skatinti darbuotojų motyvaciją, o ne atvirkščiai, juo labiau, kad, Pasaulio banko teigimu, Lietuva jau šiandien yra tarp lyderių pagal struktūrinio nedarbo rodiklius - žmonių, kurie neranda ar neieško darbo daugiau nei 2 metus (kita vertus, šis rodiklis nebūtinai atskleidžia tikrąją situaciją, nes dalis oficialiai nedirbančiųjų gali dirbti šešėlinėje rinkoje ir nedeklaruoti, bet ir neieškoti darbo) [51].

2.5. INFLIACIJOS KITIMAS

Infliacija paprastai yra apibrėžiama kaip žymus ilgalaikis bendro prekių ir paslaugų kainų lygio kilimas. Infliacija gali turėti skirtingas priežastis, sąlygotas visuminės pasiūlos arba paklausos veiksnių pokyčių bei šalyje vykdomos pinigų politikos. Infliacija gali turėti skirtingas pasekmes asmenims bei žmonių grupėms, kai jos tikimasi ir kai nesitikima (nespėjama prisitaikyti) bei priklausomai nuo to, ar jie gauna pajamas, išreikštas fiksuota pinigų suma ar kintama. Infliacijos poveikis skiriasi priklausomai ir nuo asmenų statuso kitais pjūviais, pvz.: ar jie yra skolintojai, ar skolininkai; eksportuotojai ar importuotojai ir panašiai.

Kaip ir kitos pereinamosios ekonomikos šalys, Lietuva, pereidama nuo planinės prie rinkos ekonomikos, patyrė, kaip jau buvo minėta, dramatišką ūkio smukimą. Nors ekonomikos reforma vyko sparčiai, tačiau ūkio atsigavimas šiek tiek vėlavo dėl nepasiekto finansinio stabilumo, kuris matyti iš infliacijos dinamikos (15 paveikslas).

15 pav. Infliacija Lietuvoje 1990-2005 metais, proc.

Šaltinis: Statistikos departamentas prie LRV

Pirmuosius trejus nepriklausomybės metus šalyje kainos augo dideliais tempais, o 1992 m. pasireiškė netgi hiperinfliacija, kai prekių ir paslaugų kainos išaugo vidutiniškai 11,6 karto. Nuo 1993 metų infliacijos tempai įgavo mažėjimo tendenciją ir 2002 metais bei 2003 m. perėjo į defliaciją. Nežiūrint to, 1991 – 1995 metų laikotarpiu prekių ir paslaugų kainos Lietuvoje, palyginti su 1990 metų kainomis, padidėjo daugiau kaip 250 kartų. Ypač sparčiai kilo paslaugų kainos ir tarifai. Paslaugos nuo 1991 metų iki 1995 metų pabrango 513 kartų. Sparčiai brango pagrindiniai maisto produktai. Jų kainų kilimo tempai buvo spartesni negu nemaisto prekių. Per 1991 m. - 1995 m. maisto produktų kainos padidėjo 304 kartus (nemaisto prekių - 295 kartus). Didžiausias kainų šuolis buvo 1992 metais, kai jos išaugo apie 60 kartų. Kainų augimą iki 1992 metų lėmė Vyriausybės politika, numatanti išlaikyti Lietuvoje didesnes kainas negu SSRS ir tuo pačių kompensuoti valstybės nuostolius, patiriamus dėl SSRS vykdomos didžiulės rublių emisijos [40].

1992 metų antrame bei 1993 metų pirmo pusmečio pradžioje kainos labiausiai kilo dėl to, kad didėjo importuojamų kuro energetinių išteklių kainos. Šiuo laikotarpiu kainų augimą skatino ir Lietuvos pinigų (talonų) perteklinė emisija [34]. Kainų augimo mastas buvo sumažintas tik nuo 1993 metų vidurio, įvedus Lietuvos nacionalinius pinigus – litus.

Didžiulė šio laikotarpio infliacija turėjo neigiamą įtaką visų ūkio sektorių raidai, tačiau didžiausias smūgis buvo suduotas žemės ūkio sektoriui.

1994 m. balandžio 1 d. įvestas valiutų valdybos modelis (VVM), pagal kurį litas susietas su JAV doleriu. Nors buvo tikėtasi greito infliacijos sumažėjimo, prireikė trejų metų, kol metinis vartotojų kainų indekso (VKI) augimo lygis pasiekė vienaženklį skaičių. VVM apribojo pinigų politikos įtaką infliacijai ir kitiems ekonominiais procesams.

Nuo 1996 metų infliacija Lietuvoje ėmė sparčiai mažėti, ir jau 1997 metais ji buvo - 8,4 proc. Toki staigų infliacijos mažėjimą lėmė produkcijos perteklius bei nepakankamos gyventojų pajamos.

1999 - 2001 m. dėl eksporto sumažėjimo į Rytų rinkas, sumažėjusios vidaus paklausos kainos ėmė mažėti. Todėl metinės infliacijos lygis 1999 m. - pirmąjį 2000 m. pusmetį buvo ties defliacijos riba. Žemą infliaciją taip pat sąlygojo 2001 sumažėjusios naftos kainos. Be šių veiksnių, infliacijai įtakos turėjo JAV dolerio stiprėjimas euro atžvilgiu bei santykinė kainų konvergencija dėl nepakankamai įvertinto lito kurso.

Kainų lygis Lietuvoje taip pat priklausė nuo valstybės administruojamų kainų reguliavimo, akcizų tarifų didinimo bei natūralių monopolijų kainodaros sprendimų. 2001 metais infliacija buvo gana žema - 2 proc. Žemą infliaciją lėmė vis dar ribota moki paklausa vidaus rinkoje ir didelė vartojimo prekių pasiūla.

Litas, Valiutų valdyba ir kurso stabilizavimas pažabojo infliaciją. Paskutinis didesnis kainų šuolis užfiksuotas 1994 m. gegužės mėnesį, įvedus pridėtinės vertės mokestį. Vėliau pastebimiau brango tik atskiros paslaugos ir prekės (1996 m. – maisto produktai, 1997 m. – centrinis šildymas, 1998 m. – Telekomo paslaugos ir alkoholiniai gėrimai, 1999 m. – transporto paslaugos, 2001 m. – tabakas, 2002 m. – degalai bei elektros energija ir t.t.).

2002 metais Lietuvoje vyko defliacija, t.y. per metus vartojimo prekių ir paslaugų kainos sumažėjo 1 proc. (2002 metų gruodis palygintas su 2001 metų gruodžiu), ir tai pirmoji užfiksuota metinė defliacija per 12 nepriklausomybės metų.

Per 2003 metus vartojimo prekių ir paslaugų kainos Lietuvoje sumažėjo 1,3 proc. (2003 metų gruodis palygintas su 2002 metų gruodžiu) ir tai jau antroji užfiksuota metinė defliacija nuo 1990 metų.

Vienas iš svarbiausių infliacijos sumažėjimo ir defliacijos veiksnių - lito kurso kilimas JAV dolerio atžvilgiu. Be to, defliaciją lėmė sumažėjusios žemės ūkio supirkimo kainos, aštri prekybos tinklų konkurencija, sumažėjusios importo kainos [47].

Tuo tarpu Statistikos departamento pateiktais duomenimis, 2003 m. Europos Sąjungos (ES) šalių metinės infliacijos (2003 m. gruodžio mėn. palygintas su 2002 m. gruodžio mėn.) vidurkis siekė 1,8 procento. Mažiausia infliacija buvo Čekijoje (1,0 proc.), Vokietijoje (1,1 proc.), Suomijoje, Danijoje ir Estijoje (po 1,2 proc.), Austrijoje ir Jungtinėje Karalystėje (po 1,3 proc.), didžiausia – Slovakijoje (9,5 proc.), Vengrijoje (5,6 proc.), Slovėnijoje (4,7 proc.), Latvijoje (3,5 proc.). Ir tik Lietuvoje buvo defliacija (-1,3 proc.) [54].

2004 m. šalyje jau turime 2,9 proc. infliaciją. Šis kainų augimas siejamas su narystės Europos Sąjungoje poveikiu kainų lygiui mūsų šalyje - pasikeitus užsienio prekybos režimui, pabrango daugelis iš trečiųjų šalių importuojamų vartojimo gaminių ir žaliavų. Nuo 2004-ųjų pradžios padidinus tabako gaminių ir degalų akcizus brango cigaretės, variklių benzinas, gazolis ir žibalas. Įsigalioję nauji degalų akcizo tarifai priartėjo prie buvusių minimalių ES akcizų tarifų. Degalų brangimą lydėjo ir kai kurių vartojimo prekių kainų augimas. Nuo 2004 m. įsigaliojo 5 proc. PVM už vaistus ir medicinos prekes, buvo panaikintas 0 proc. PVM tarifas biodegalams, tarptautiniams keleivių vežimui, karstams bei laidojimo paslaugoms. Nuo sausio 1 d. statybai skirta žemė buvo apmokestinta 15 proc. PVM. Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, žaliavoms, įvežamoms ne iš ES, buvo pradėti taikyti didesni muitai. Kainų didėjimui taip pat įtakos turėjo ir sveikatos priežiūros pabrangimas (8,4 proc.) [40].

Mūsų šalies bendram kainų lygiui įtakos turėjo ir pasaulio rinkų tendencijos. Smarkiai išaugus grūdų paklausai ir kainoms pasaulinėje rinkoje ir pabrangus miltams (30 proc.), 2004 metais didėjo duonos gaminių kainos.

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2005 m. vidutinė metinė infliacija sudarė 3,0 procento ir buvo mažiausia tarp trijų Baltijos valstybių (Latvijos - 6,7 proc. ir Estijos - 4,1 proc.) [54].

Metinės infliacijos lygį mūsų šalyje nulėmė 10,0 procento pabrangusios transporto grupės prekės ir paslaugos, 3,5 – maisto produktai ir nealkoholiniai gėrimai, 6,7 – būsto, vandens, elektros, dujų ir kito kuro grupės prekės ir paslaugos bei 5,2 procento atpigusios ryšių grupės prekės ir paslaugos, 1,1 – drabužiai ir avalynė, 0,8 – alkoholiniai gėrimai ir tabako gaminiai. Vartojimo prekių kainos per 2005 m. padidėjo 2,8 procento, paslaugų – 3,5 procento [54].

Vertinant pastarųjų metų kainų didėjimą, svarbu išskirti keletą veiksnių: pirma, nemažai kainų vis dar yra „politinės“ (t.y. jos reguliuojamos politiškai), pavyzdžiui, tokiose strateginėse srityse kaip energetika, transportas, sveikata. Būtent šiose srityse, nepaisant valdžios pastangų stabdyti (dujų, elektros, transporto) kainas, kainų šuolis labiausiai ir pasireiškė. Antra, Lietuvoje kainų lygis yra vienas iš mažiausių ES, o vienoje rinkoje yra pastebima natūrali kainų vienodėjimo tendencija (prie to greičiausiai prisideda ir eksporto augimas, nes sumažėja pasiūla vietos rinkai). Trečia, infliaciją taip pat kelia nuolat augančios biudžeto išlaidos (įskaitant ES paramą). Ir pagaliau, kaip minėta, kainas kelia didėjantys atlyginimai ir minimalaus darbo užmokesčio didinimas.

Brangusi nafta ir dujos taip pat stipriai veikė vartojimo prekių kainų indekso didinimą. Kita vertus, teigiama, kad ne mažesnę įtaką nei pačių kainų augimas infliacijai galėjo turėti ir savotiška naftos kainų poveikio infliacijai karštinė, kuri sudarė palankias sąlygas pasinaudoti naftos brangimu kaip racionalių pretekstu didinti kainas. Aukšti kainų rodikliai yra ir nemažėjantis statybų, taip pat ir nuojautos, kad vis dar dėl darbo jėgos trūkumo ir pasiūlos ribojimo gali kilti nekilnojamojo turto kainos, rezultatas. Vienas iš esminių veiksnių, dėl kurio ir ateityje vis dar turėtų brangti butai, be brangstančių medžiagų, yra augantis statybininkų darbo užmokestis. Kai kuriais skaičiavimais, statybininkų darbo kaina per 2005 metus pakilo maždaug 25 proc. [50].

Kainų kilimą veikia ir nemažėjantis vartojimas. Augant namų ūkių pajamoms, sparčiai daugėjo ne tik sutaupomų pinigų ir investicijų, bet ir kasdieniam vartojimui skiriamų lėšų: jau antrus metus iš eilės pastebimas akivaizdus vartojimo bumai, 2004 nustelbęs net investicinius procesus bei taupymą. Finansų ministerijos duomenimis, realus vartojimas, 2004 m. augęs 9,2 proc., 2005 metais paaugo dar daugiau - 9,6 proc. [54].

Būtų neteisinga tvirtinti, kad visos kainos 2005 metais kilo. Pavyzdžiui, maisto produktų prekybos su ES liberalizavimas sudarė sąlygas padidinti mėsos ir pieno produktų eksporto kainas bei importuoti tam tikras prekes pigiau, be maito. Taigi kainos kito dvejopai: vienos sumažėjo, kitos padidėjo. Todėl bendras kainų lygio pokytis neatspindi skirtingų vartotojų patirties: importuotų pieno produktų ir alkoholinių gėrimų arba kai kurių bendrovių ryšio paslaugų vartotojai galėjo kompensuoti bendrą maisto prekių, sveikatos ir transporto kainų pakilimą.

Kainas šiek tiek turėjo sumažinti ir 2005 metų viduryje, anot Finansų ministerijos analitikų, išblėsęs kainų padidėjimo po stojimo į ES efektas. Todėl 2005 metais nuo gegužės iki liepos mėn. mėnesinė metinė infliacija sumažėjo daugiau nei viena dešimtąja procento [50].

Ekonomistų nuomone, kainas jau kurį laiką gali didinti nuogastavimai dėl kilsiančių kainų, įvedus eurą. Vadovaudamiesi tokiais nuogastavimais, žmonės gali bandyti 2007 m. išleisti pinigus ir prisipirkti prekių. Kai kurie gyventojai, linkę jau dabar pradėti kaupti atsargas.

Infliacijos rodiklis dėl euro įvedimo dažnai minimas ir kitu aspektu - kainų augimas yra itin dažnai matuojamas ir diskutuojamas dėl narystės euro zonoje, bandant įvertinti grėsmes Lietuvos planams įsivesti šią valiutą nuo 2007 m. [55].

2006 m. liepos mėn. vidutinė metinė infliacija sudarė 3,2 procento (2005 m. liepos mėn. – 2,7 procento) [54]. 2006 metais sparčiau augo tiek vartotojų, tiek ir gamintojų kainos. Tam įtakos turėjo valdžios sprendimai (akcizai, naujos PVM lengvatos ir senųjų naikinimas), netikrumas dėl kainų dinamikos energetikos rinkoje. Kita vertus, kainoms dar sparčiau kilti trukdė stiprėjanti konkurencija vidaus rinkoje, ją didino auganti vidaus pasiūla smulkaus eksporto rinkoms. Mažėjimo linkme kainų lygį veikė ir augantis darbo našumas [54].

Apskritai spartesnis kainų kilimas augant BVP yra natūralus reiškinys ir šiuo metu Lietuvoje pasiekti tempai toli gražu nėra grėsmingi. Kol Lietuvos ekonomika vysis senąsias ES nares, infliacija šalyje tikrai turėtų būti natūralesnis procesas nei jos nebuvimas ar prieš keletą metų vyravusi defliacija [55].

Lietuva jau šešerius metus iš eilės realiai tenkino Maastrichto kriterijų infliacijai.

Kainų stabilumo kriterijaus kontrolinis dydis apskaičiuojamas kaip ES trijų valstybių, kuriose yra mažiausia infliacija, vidutinės metinės infliacijos nesvertinis aritmetinis vidurkis plus 1,5 procento. 2005 metais vidutinė mažiausia infliacija buvo Švedijoje, Suomijoje ir Nyderlanduose, o pagal šių valstybių duomenis apskaičiuotas 2005 m. Maastrichto sutartyje nustatyto kriterijaus kontrolinis dydis buvo 2,5 procento. Lietuvoje 2005 metais vidutinė metinė infliacija sudarė 2,7 procento. Tai vienintelis ekonominio suartėjimo kriterijus, kurio neatitiko Lietuva, kad būtų priimta į euro zoną. Tai 0,07 proc. daugiau nei trijų mažiausių infliaciją turinčių

ES šalių vidurkis, prie kurio pridedamas 1,5 proc. Tačiau infliacijos Lietuvoje kilimas neišvengiamas pirmiausia dėl naftos ir dujų brangimo [52].

Spartus naftos kainų padidėjimas 2005 metų birželio mėnesį padidino Lietuvos infliaciją planuojamu nurodytuoju laikotarpiu. Kadangi, remiantis Europos Komisijos atliktu tyrimu, Lietuvos suderinto vartotojų kainų indekso krepšelyje išlaidos energijai sudaro 1,5 karto didesnę dalį nei euro zonos šalyse, Lietuvos infliacijos rodikliai yra santykinai labiau paveikiami energijos produktų kainų pokyčio, nei euro zonos šalių. Esant žemesniems naftos kainų ribiniams dydžiams, kuriuos viršijus patiriamos antraeilės naftos kainų poveikio pasekmės, Lietuvos infliacija padidėjo dar 0,3 – 0,4 procentiniais punktais. Bendrai, tiesioginis ir antrinis naftos kainų poveikis infliacijai buvo 0,8-1,2 proc. [52].

Dėl Gazprom padidintų gamtinių dujų kainų, infliacija 2006 - 2007 metais gali išaugti 0,3 proc. [52].

Nepaisant energijos produktų pabrangimo įtakos Lietuvai, pastaraisiais metais mūsų šalies infliacija nuo euro zonos⁵ vidurkio nukrypavo tik 0,3 procentinio punkto, kai tuo tarpu toks vidutinis euro zonos šalių nuokrypis sudarė 0,6 proc.

⁵ Euro zonai priklauso: Austrija, Belgija, Vokietija, Graikija, Nyderlandai, Airija, Ispanija, Italija, Liuksemburgas, Portugalija, Prancūzija ir Suomija

3. PAGRINDINIŲ MAKROEKONOMINIŲ RODIKLIŲ RAIDOS IKI 2009 M. PROGNOZĖS

Bendrojo vidaus produkto dinamika. Pastaraisiais metais Lietuvai sėkmingai pavyko išvengti BVP „augimo karštinės“ ir su tuo susijusios pernelyg didelės infliacijos. Lietuva vidutinės trukmės laikotarpiu turėtų išlaikyti spartų ekonomikos augimą: 2006 metais BVP augimas gali siekti 7,8 procentus, o 2007 m. – 6,3 procento (3 lentelė). 2006–2007 metų augimas iš esmės nepakeis infliacinio BVP atotrūkio nuo BVP potencialo. Laiku įgyvendinus paklausos valdymo priemones, infliacinis BVP atotrūkis nuo potencialo pradės sparčiai mažėti 2008 metais. 2008 metų BVP augimas sudarytų 5,3 procento, o 2009 metų augimas sudarytų 4,5 procento. Ankstyva ir valdoma BVP augimo tempų korekcija užtikrintų spartų ir tvarų 6 procentų vidutinį augimą vėlesniais metais [50].

Tuo tarpu "Hansabank" grupės analitikai prognozuoja, kad bendrojo vidaus produkto (BVP) augimas 2006 metais Lietuvoje sieks 7,5 proc. 2007-2008 metais prognozuojamas nedidelis augimo tempų sulėtėjimas visose šalyse, tačiau augimas vis dar išliks pakankamai spartus. 2007-iesiems metams Lietuvoje prognozuojamas 6,5 proc., 2008 m. – 6,5 proc. BVP augimas [61].

3 lentelė. Lietuvos BVP projekcijos 2006–2009 metams

BENDRASIS VIDAUS PRODUKTAS					
mln. litų					
Rodikliai	2005	2006	2007	2008	2009
		<i>Projekcijos (2006-10-04)</i>			
Bendrasis vidaus produktas, veikusiomis kainomis	71200	81423	89555	96827	103651
nominalus augimas, proc.	13,8	14,4	10	8,1	7,0
Realus bendrasis vidaus produktas, 2000 m. kainos	66188*	71380	75850	79896	83468
realus augimas, proc.	7,6	7,8	6,3	5,3	4,5

Šaltinis : LR finansų ministerija

BVP augimas vidutinės trukmės laikotarpiu turėtų išlikti vienas didžiausių Europoje, todėl infliacija bus keliomis dešimtosiomis didesnė nei įprasta [50].

Infliacijos kitimo prognozės 2005-2006 metams. Vidutinės trukmės laikotarpiu svarios įtakos infliacijai turės 2005 - 2008 metais brangstantys energetiniai išteklių (iki 2008 metų

importuojamų dujų kainos palyginti su 2005 metais bus išaugusios daugiau nei dvigubai), Lietuvos įsipareigojimai ES dėl akcizų kėlimo, gyventojų indėlių ir nekilnojamojo turto kompensavimo klausimų sprendimas, darbo užmokesčio augimo tendencijos. Infliacija vidutinės trukmės laikotarpiu gali padidėti dėl spartesnio darbo užmokesčio augimo. Tačiau gali būti, kad pasikartos ir kurį laiką užsitęsęs naftos kainų kritimas, įvykęs 2006 metų rugsėjo mėnesį, tokiu atveju atitinkamo mėnesio metinė infliacija būtų 0,1 - 0,3 proc. mažesnė negu prognozuojama [50].

Įsitvirtinus prognozėms dėl didelio kainų augimo ir prasidėjus spartesniam darbo užmokesčio augimui galėtų pasikeisti vartotojų elgsena ir keliais procentais padidėti nominalaus BVP augimas bei Lietuvos mokėjimų balanso einamosios sąskaitos deficitas. Taip pat keliais procentais gali sparčiau augti darbo užmokestis ir nominalus BVP, jeigu kredito prieaugis Lietuvoje užuot mažėjęs pasiektų Estijos ir Latvijos dydžius, sparčiai artėjančius prie 30 procentinių punktų BVP per metus [50].

Kita vertus, jeigu išsipildytų TVF nuogaštavimai dėl korekcijos Estijos arba Latvijos ūkyje ir komerciniai bankai pernelyg sparčiai pakeistų kredito pasiūlos politiką, tai Lietuvos ūkio augimas korekcijos metais būtų keliais procentais lėtesnis, o po to vėl susilygintų su aukštu potencialiu BVP augimu. Neplanuoto BVP augimo sulėtėjimo metu nominalaus fiskalinio deficito didėjimas, esant palankioms skolinimosi sąlygomis bei nepažeidžiant Europos Sąjungos Stabilumo ir augimo pakto reglamentų nuostatų, galės būti panaudotas, kaip ūkį stabilizuojanti priemonė. Taip pat kelių procentų nominalaus BVP augimo sulėtėjimą galėtų sukelti nekilnojamojo turto kainų sugrįžimas iki ekonominį pagrindimą turinčio lygio [50].

2006 - 2007 metų infliacijos paspartėjimo virš 3 procentų yra ne valdžios sprendimų, o tarptautinių objektyvių priežasčių pasekmė. Vien gamtinių dujų sukelta infliacija 2006 metais sudarys apie 0,9 procento, o 2007 metais – apie 1,7 proc. (1,3 dėl šilumos brangimo ir 0,4 dėl dujų naudojamų buityje pabrangimo) [50].

Lietuvos valiutų valdyba užtikrina, kad vidutinė daugiametė infliacija išliks artima euro zonos infliacijai. Po infliacijos paspartėjimo laikotarpio, stabilizavusis naftos ir dujų kainoms bei pasibaigus akcizų harmonizavimui pagal ES normas, Lietuvos infliacija vėl priartės prie euro zonos lygio. Dėl brangstančio kuro ir akcizų didinimo įsipareigojimų vykdymo 2006 - 2008 metais stebima infliacija nėra racionalus pagrindas formuoti infliacijos lūkesčius ir daryti ilgalaikius išlaidų sprendimus.

Infliacijos paspartėjimas pasireiškia tose vartojimo prekių ir paslaugų grupėse, kurios yra silpniau veikiamos konkurencijos. Maisto produktų ir transporto paslaugų paklausa yra kainoms neelastinga, todėl kainų padidinimas yra efektyvus šių sektorių finansinių rodiklių gerinimo būdas.

Infliacijos paspartėjimą sukelia netobulos ir ribotos konkurencijos sektorių siekis didesnių kainų pagalba dalį padidėjusių vartotojų pajamų panaudoti įmonių finansiniams rodikliams gerinti. 2006 metais pradėjo ryškėti paslaugų brangimo tendencija. Ateityje paslaugų brangimas sudarys pagrindinę stabiliosios infliacijos dalį, nes brangstantis darbas sudarys vis didesnę paslaugų savikainos dalį, o globali konkurencija ir sparti prekių gamybos pažanga toliau pigins darbužius, avalynę bei buitinius prietaisus. Šiuo metu kylančios infliacijos prigimtis iš esmės skiriasi nuo patirtos dešimtam dešimtmetyje: nuo šiuo metu stebimos infliacijos neįmanoma gintis kaupiant atsargas, nes ilgalaikio vartojimo prekių vertė toliau bus veikiamą tarptautinės konkurencijos, - racionalesnis pajamų investavimas į produktyvias sritis arba gamybos veiksnis yra vienintelis būdas išlaikyti pajamų perkamąją galią [50].

Panašios nuomonės yra "Hansabank" grupės analitikai, pasak jų stiprus vidaus vartojimas, augantys atlyginimai bei išoriniai faktoriai (tokie kaip dujų kainų šuolis) lems ir infliacijos rodiklių koregavimą. Artimiausiu metu infliacijos augimas bus skatinamas ne tik stipraus vidaus vartojimo, bet ypač išorinių faktorių, arba tiksliau tariant, energetinių išteklių brangimo. Infliacijos rodiklis taip pat bus priklausomas nuo valdžios sprendimų, susijusių su reguliuojamomis kainomis. Infliacijos prognozė Lietuvai šioms metams padidinta nuo 3 proc. iki 3,3 proc., bet neatmetama galimybė, kad pritaikius tam tikras administracines infliaciją ribojančias priemones, ji galėtų būti ir mažesnė nei 3 proc. [61].

Investicijų raidos prognozės. 2006 – 2009 metais ir toliau turėtų išlikti stipri vidaus paklausos įtaka ekonomikos augimui, išliks ir Lietuvos eksporto rodiklių tendencijos. Eksporto augimą stimuliuos atsigavusi ES rinka. Tačiau poreikis modernizuoti eksportuojamos produkcijos gamybą, didėjančios gyventojų pajamos skatins importo augimą, todėl prekių ir paslaugų balansas prognozuojamu laikotarpiu išliks neigiamas. 2006 metais paspartėjo investicijos į mašinas ir įrengimus, todėl padidėjo investicinių prekių importas ir Lietuvos mokėjimų balanso einamosios sąskaitos deficitas.

Vidaus kreditavimo galimybės bei ES finansinė parama sudarys sąlygas investiciniam procesui aktyvėti. Stiprėjant investuotojų pasitikėjimui ūkio stabilumu, investicijos sudarys vis didesnę BVP dalį. Nagrinėjamo laikotarpio pabaigoje bendrojo pagrindinio kapitalo formavimo dalis turėtų siekti apie 23 proc. BVP.

Lietuvos nedarbo rodiklių projekcijos. Komerčių bankų kreditų, ES paramos, geresnių prekybos sąlygų, užsienyje uždirbtų pajamų pervedimai į Lietuvą ir mokesčių mažinimo

stimuliuojamas vartojimas ir investicijos vidutinės trukmės laikotarpiu didins užimtųjų skaičių ir mažins nedarbą (4 lentelė). Dėl didėjančios darbuotojų paklausos nedarbas sumažės žemiau 6 procentų. Nedarbo lygį taip pat mažins dėl emigracijos sumažėjusi darbo jėga (4 lentelė).

4 lentelė. Lietuvos nedarbo rodiklių projekcijos 2006–2009 metams

DARBO RINKA, DARBO UŽMOKESTIS IR KAINOS						
Rodikliai	Matavimo vienetas	2005	Projekcijos (2006-10-04)			
			2006	2007	2008	2009
Vidutinis metinis užimtųjų skaičius (darbo jėgos tyrimų duomenimis)	tūkst.	1474	1521	1529	1533	1538
Vidutinis metinis ekonomiškai aktyvių gyventojų skaičius (darbo jėgos tyrimų duomenimis)	tūkst.	1607	1606	1608	1612	1617
Vidutinis metinis bedarbių skaičius (darbo jėgos tyrimų duomenimis)	tūkst.	133	85	79	79	79
Nedarbo lygis (darbo jėgos tyrimų duomenimis)	proc.	8,3	5,3	4,9	5	5

Šaltinis: LR finansų ministerija

Darbo jėgos persikvalifikavimas iš žemo produktyvumo sektoriaus į aukštesnio produktyvumo sektorių, vidutinės trukmės laikotarpiu, taps svarbiu BVP augimo veiksniumi, galinčiu apsaugoti nuo darbo jėgos trūkumo.

Daroma prielaida, kad emigracija nesutrukdyt didėti užimtųjų skaičiui Lietuvoje ir toliau gerins Lietuvos mokėjimų balanso einamąją sąskaitą. Dėl augančios darbo jėgos paklausos nedarbo lygis šalyje mažės nuo 8,3 proc. (užimtumo tyrimų duomenimis) 2005 metais iki 4,9 proc. 2009 metais [50].

Tuo tarpu "Hansabank" ekonomikos apžvalgoje Lietuvos nedarbo lygio prognozė yra pesimistiškesnė. Anot jų, palyginti su praėjusiais metais, 2006 m. nedarbas turėtų sumažėti 1,3 proc. punkto (nuo 8,9 proc. 2005-aisiais). Manoma, kad 2007-aisiais metais nedarbas Lietuvoje turėtų dar labiau sumažėti ir nukristi net iki 6 proc. ribos. Trūkstant kvalifikuotų darbuotojų daugelyje sričių, nedarbo lygį papildomai mažina ir gyventojų emigracija. Tačiau šis reiškinys, tikėtina, turi ir nemažą teigiamą poveikį vidaus rinkai, kadangi užsienyje uždirbtos lėšos dažnai yra išleidžiamos ar taupomos Lietuvoje [61].

IŠVADOS

Išanalizavus Lietuvos makroekonominių rodiklių raidą atkūrus nepriklausomybę galima padaryti tokias išvadas:

1. Po Nepriklausomybės atgavimo 1990 m., Lietuva patyrė sparčią socialinę ekonominę ir politinę transformaciją.

2. 1990 - 2005 metai Lietuvai buvo esminių reformų visose gyvenimo srityse laikotarpis. Šiuo laikotarpiu Lietuvos ekonomikos plėtros ir vystymosi procese galima išskirti penkis pagrindinius ūkio raidos etapus:

Pirmasis etapas apėmė 1990 – 1994 metus;

Antrasis etapas prasidėjo 1995 m. ir tęsėsi iki 1998 metų;

Trečiasis etapas – 1999 – 2000 m.;

Ketvirtasis etapas truko nuo 2001 iki 2003 metų;

Penktasis etapas prasidėjo 2004 metais ir tęsiasi iki šiol.

3. **Pirmajame etape** perėjimas į rinkos santykius ir ekonominės reformos įgyvendinimas Lietuvos ūkyje suformavo objektyvias ir subjektyvias prielaidas reikštis dideliame bendrojo vidaus produkto (BVP) ir gamybos nuosmukiui, įsivyravimui vidaus ir išorės atsiskaitymų sutrikimams, atsirasti nedarbui ir plataus masto paslėptajam nedarbui, o dėl to reikštis ir akivaizdžiam gyvenimo lygio nuosmukiui.

Svarbiausias veiksnys, turėjęs įtakos Lietuvos ūkio nuosmukiui, buvo prekių ir paslaugų kainų artėjimas prie pasaulinių kainų lygio. Tai rodo BVP nuosmukio Lietuvos ūkyje bei jo šakose ir kuro bei energijos išteklių kainų kitimo tendencijos.

Laikotarpio pabaigoje 1994 metais Lietuvos ūkyje išryškėjo nuosmukio stabilizavimosi požymiai: pramonės bendrojo vidinio produkto tempai praktiškai nemažėjo; gamybinių pajėgumų panaudojimo nuosmukis pradėjo stabilizuotis; pramonės produkcijos gaminių kainos beveik nedidėjo, žymiai sulėtėjo vartojamų prekių ir paslaugų kainų didėjimo tempai.

4. **Antrasis etapas** prasideda ekonomikos atsigavimu. Tai lėmė struktūrinės reformos, nauji tarptautiniai ryšiai, prekybos integracijos į Vakarų rinkas užuomazgos, eksporto plėtra į Europos Sąjungos valstybes. Įgyvendintos makroekonominio stabilizavimo priemonės ir užsienio šalių investicijos lėmė tai, kad jau 1995 metais metinė infliacijos norma nukrito iki 35,7 proc., o 1997 metais ji tesudarė 8,4 proc. Vyko privatizavimo procesai ir nyko barjerai, trukdantys kurti laisvosios rinkos ekonomiką. To padarinys – staigus nedarbo lygio šoktelėjimas 1995 metais iki 17,1 proc. Daugiausia nedarbas paveikė žemės ūkio regionus, nes išnykus kolūkiams, žemės ūkio veikla

apmirė, darbo jėga nebuvo pakankamai kvalifikuota, o savarankiškos iniciatyvos plėtojosi labai lėtai. Tačiau ilgainiui rinka prisitaikė prie naujų sąlygų ir nedarbo lygis sumažėjo.

5. **Trečiasis etapas** apėmė laikotarpį, kai Lietuvos ekonomikos augimo tempai smuko. Ekonomikos sąstingį lėmė 1998 metų Rusijos finansų krizė. Lietuvoje šios krizės poveikis ypač pasijuto tarptautinėje prekyboje, taip pat sumažėjo išlaidos investicijoms. Nedarbo lygis 2000 m. lyginant su 1998 m. padidėjo 3,2 proc., o tai skatino gyventojų ir įmonių perkamosios galios smukimą. Tai paveikė vidaus rinką – būtent silpna vidaus rinka ir menka gyventojų perkamoji galia trukdė sukurti didesnį realųjį BVP ir stabdė investicijų procesą.

6. **Ketvirtajame etape** Lietuvos ūkio plėtra buvo labai sparti. Eksporto augimas buvo pagrindinė ekonomikos plėtrą ir vystymąsi lėmusi jėga. Lietuvos ekonomikos augimo tempai buvo vieni iš didžiausių pasaulyje. To priežastys – tiesioginės užsienio investicijos, pastangos didinti pagrindinio kapitalo išteklius, tarptautinių organizacijų parama. Nuo 2001 metų infliacijos poveikis buvo minimalus ar net defliacinis. Tačiau 2002 m. pastebimas materialijų investicijų augimo lėtėjimas – metinis materialijų investicijų augimas 2001 – 2002 m. siekė tik 3,69 proc. Šalies didžiuosiuose miestuose buvo jaučiamas neišnaudotas statybinės ir kitokios komercinės veiklos, palankios investicijoms padėties, gerų skolinimosi sąlygų, sumažėjusių kreditavimo palūkanų, lankstesnės kreditavimo politikos ir didėjančio verslo pelningumo požiūriu, potencialas.

2003 m. ekonomikos augimas buvo rekordinis per visą nepriklausomybės laikotarpį. Pagal BVP augimo tempus Lietuva aplenkė visa ES šalis. Šio augimo priežastys buvo sparčiai augantis eksportas, kurio tempai viršijo importo didėjimą ir suklestėjusi vidaus rinka. Nedarbo lygis 2003 m. tesudarė 12,4 proc.

7. **Penktasis etapas** - tai Lietuvos ūkio tolesnės plėtotės ir narystės ES pradžios laikotarpis. Svarbiausias jo uždavinys - įtvirtinti prielaidas, būtinas valstybės ekonomikos ilgalaikiam konkurencingumui, ir palengvinti perėjimą prie žinių ekonomikos, kuriai būdingas BVP lygio didėjimas, ryškus nedarbo mažėjimas ir dėl to kylantis Lietuvos gyventojų gyvenimo lygis. Pagrindinis ekonomikos vystymo principas - makroekonominis stabilumas.

8. Baigiamojo darbo tyrimo hipotezė, kad Lietuvos ekonomika atsigavo po nuosmukio, būdingo postkomunistinėms valstybėms, kiekvienais metais šalyje pastebimi spartūs ekonomikos augimo tempai, dalinai pasitvirtino. Skirtinguose ūkio raidos etapuose pasireiškė tiek ekonomikos augimas tiek ir jos nuosmukis.

9. Remiantis Finansų ministerijos ir „Hansabank“ analitikų pagrindinių Lietuvos makroekonominių rodiklių prognozėmis galima daryti išvadą, kad BVP ir toliau didės, tačiau jo augimo tempai turės tendenciją mažėti. Dėl didėjančio BVP ir emigracijos mažės nedarbo lygis.

Palankios vidaus kredito galimybės ir paramos iš ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų galimybės suaktyvins investicinį procesą. Brangstantys gamybos veiksniai, akcizų padidinimas vidutinės trukmės laikotarpiu įtakos kainų augimą. Tačiau vidutinė daugiametė infliacija turėtų išlikti artima euro zonos infliacijai.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Adomienė R., Sakalas A.. Darbo išteklių pasiūlos ir paklausos derinimo būdai ir mechanizmai // Inžinerinė ekonomika, Nr. 3. - Kaunas: Technologija;
2. Adomonienė R. Darbo išteklių pasiūlos ir paklausos lygio teorinis pagrindimas // Inžinerinė ekonomika, Nr. 1. - Kaunas: Technologija, 2003;
3. Bartkus E. Smulkaus verslo įtaka užimtumui. Sociologija: praeitis ir dabartis: mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga. - Kaunas: Technologija, 2000;
4. Beržinskienė D. Gyventojų užimtumo programų įgyvendinimas // Inžinerinė ekonomika, Nr. 4. - Kaunas: Technologija, 2000;
5. Boeri T.-Brilcker, H. The Impact of Eastern Enlargement on Employment and Wages in the EU Member States. - Final Report of the European Integration Consortium, Berlin-Milano, 2000;
6. Čeikauskienė M. Lietuvos ekonominė ir socialinė raida: Analitinė apžvalga. - Vilnius: Lietuvos informacijos institutas, 1994;
7. Dambrauskienė G. Darbo rinka ir gyventojų užimtumo teisinis reglamentavimas. - Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2001;
8. Daugėla V. Darbo jėgos migracijos priežastys ir migracijos pobūdis Lietuvoje // Inžinerinė ekonomika. 2000, Kaunas: Technologija, Nr.5, p. 17-22;
9. Davulis G. Ekonomikos teorija. - Vilnius: LTU, 2003;
10. Drilingas B., Čiburienė J., Snieška V. Makroekonomikos pagrindai. - Kaunas: Technologija, 1997;
11. Dumbauskas M. Makroekonomikos paskaitų konspektas. – Vilnius: VGTU, 2004;
12. Funck B. Pizzati L. Labor, employment and social policies in the EU enlargement process: changing perspectives and policy options. Washington, 2002.
13. Jakutis A., Petraškevičius V., Stepanovas A., Šečkutė L., Zaicev S. Ekonomikos teorijos pagrindai. - Kaunas: Smaltija, 1999;
14. Junevičius A. Europos Sąjunga. - Kaunas: Technologija, 1999;
15. Kazlauskas A., Misiūnas A. Bendrieji Lietuvos ūkio raidos rodikliai // Lietuvos ekonomikos apžvalga 2002. Vilnius: Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės. 2002, Nr.1;
16. Kerem K., Randveer M. Ekonomikos pagrindai: studijų Baltijos valstybėse įvadas. – Vilnius: UAB "Jonas ir partneriai“, 1998;
17. Kinderis R. Lietuvos darbo išteklių tyrimas. - Vilnius: UAB Ciklonas, 2004;

18. Lukoševičius K. Nedarbo problema ir jos sprendimo būdai // Inžinerinė ekonomika. 2000, Kaunas: Technologija, nr.1, p. 73-76;
19. Lukoševičius V. Teorinė ekonomika. – Vilnius: VPU, 1998;
20. Martinkus B. Darbo ištekliai ir jų naudojimas. – Kaunas: Technologija, 1998;
21. Martinkus B. Darbo išteklių ekonomika ir valdymas. – Kaunas: Technologija, 2001;
22. Martinkus B. Savanevičienė. Darbo ekonomika. – Kaunas: Technologija, 1996;
23. Martinkus B., Žilinskas V. Ekonomikos pagrindai.-Kaunas: Technologija, 2001;
24. Matiušaitytė R. Darbo rinkos probleminės grupės ir jų padėties gerinimas. - Kaunas: Technologija, 2001;
25. Navickas V., Paulavičius K. Darbo rinka: teorija ir valstybės politika. – Vilnius: VPU, 1999;
26. Paulavičius K. Darbo rinka. – Vilnius: VPU, 1998;
27. Rakauskienė O.G. Valstybės ekonominė politika.-Vilnius: MRUNI, 2006;
28. Skominas P. Makroekonomikos paskaitų konspektas.-Vilnius: VU, 2000;
29. Snieška V. ir kiti. Makroekonomika. - Kaunas: Technologija, 2001;
30. Stancikas E. Darbo rinkos teorija: mokomoji priemonė. – Vilnius: VU, 1999;
31. Stancikas E. Gyventojų kokybė: teoriniai ir praktiniai aspektai // Inžinerinė ekonomika. 2001, Kaunas: Technologija, nr.2;
32. Stukaitė D. Kvalifikacija darbo vietų vertinimo požiūriu // Ekonomika ir vadyba 2000. 2000, Kaunas: Technologija, p. 432,433;
33. Svidlerienė D. Demografinė situacija Lietuvoje // Mokslas ir gyvenimas. 2004, nr. 1,2;
34. Šimėnas A. Ekonomikos reforma Lietuvoje. - Vilnius: Pradai, 1996;
35. Vaitekūnas S. Lietuvos gyventojų skaičiaus kaita ir priežastys nepriklausomybės laikotarpiu // Tiltai. 2002, nr.4.
36. Wonnaccott P., Wonnaccott R. Makroekonomika. - Vilnius: Litterae universitatis, 1994;
37. Zarembaitė J. Darbo kaina. Lietuvos ekonomikos apžvalga. – Vilnius, 1998.

Teisės aktai ir statistikos leidiniai

38. Bendrasis programavimo dokumentas 2004-206 m. Vilnius, LR Vyriausybė;
39. Europos Tarybos Reglamentas Dėl bendrųjų nacionalinių pajamų rinkos kainomis suderinimo (BNP reglamentas) (EB) 1287/2003;
40. Lietuvos ekonomikos tyrimas 1997/1998, 1998/1999, 1999/2000, 2000/2001, 2001/2002, 2002/2003, 2003/2004, 2004/2005, 2005/2006. – Vilnius:Laisvosios rinkos institutas;

41. Lietuvos statistikos metraštis. 1990, 1991, 1993, 1994, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005. - Vilnius: Metodinis leidybinis centras;
42. Lietuvos statistikos departamentas. Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas. 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005. - Vilnius;
43. Lietuvos statistikos departamentas. Lietuvos ekonominė ir socialinė raida 2001, 2002, 2003, 2004, 2005. - Vilnius;
44. Lietuvos Respublikos ūkio ekonominės ir socialinės būklės 2001, 2002, 2003, 2004, 2005 apžvalga. /http://www.ukmin.lt/lt/ukio_apzvalga/;
45. Lietuvos Respublikos Užimtumo didinimo 2001 -2004 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gegužės 8 d. nutarimu Nr. 529;
46. Lietuvos Respublikos Investicijų įstatymas 1999 m. liepos 7 d. Nr. VIII-1312;
47. Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikė strategija. <http://www.lrs.lt>;
48. Lisabonos strategija: <http://www.lrs.lt>;
49. Pranešimas apie Lietuvos banko pagrindinio tikslo įgyvendinimą, funkcijų vykdymą ir bankų sistemos būklę 2003, 2004, 2005 metais;

Interneto adresai

50. <http://www.finmin.lt>; LR finansų ministerijos svetainė;
51. <http://www.ldb.lt>; Lietuvos darbo biržos svetainė;
52. <http://www.lrs.lt>; LR Seimo svetainė;
53. <http://www.lrv.lt>. LR Vyriausybės svetainė;
54. <http://www.std.lt>; LR statistikos departamento svetainė;
55. <http://www.ukmin.lt>; LR ūkio ministerijos svetainė;
56. <http://www.vb.lt>; Lietuvos banko svetainė;
57. <http://www.versloartai.lt>; Lietuvos ekonominės plėtros agentūros svetainė;
58. <http://finansai.tripod.com/investicijos.htm>;
59. <http://www.lrinka.lt>, Laisvosios rinkos instituto svetainė;
60. <http://www.dnb nord.lt>, DnB NORD banko svetainė;
61. <http://www.hansa.lt>, Hansabanko svetainė.

SANTRAUKA

Magistro baigiamojo darbo tema „Lietuvos pagrindinių makroekonominių rodiklių raida atkūrus nepriklausomybę“.

Darbas apima 67 puslapius, 4 lenteles ir 15 paveikslų.

Nepriklausomybės atgavimas ir pasitraukimas iš planinės ekonomikos, sąlygojo ir permainų būtinumą. Lietuvoje buvo pradėtos svarbios ūkinės reformos, kuriomis buvo siekiama sukurti laisvos rinkos ūkį, gamintojų konkurenciją, skatinti paklausą turinčios produkcijos gamybą, užmegzti tiesioginius ekonominius ryšius su užsienio šalimis, pakelti žmonių gyvenimo lygį. Visa tai atsispindėjo šalies pagrindinių makroekonominių rodiklių raidoje, kurios nagrinėjimui ir skirtas šis magistro baigiamasis darbas.

Baigiamąjį darbą sudaro 3 dalys. Pirmoji dalis skirta pagrindinių makroekonominių rodiklių teoriniam vertinimui. Ją sudaro 4 skyriai: Bendrasis vidaus produktas; Investicijos; Nedarbas; Infliacija.

Pagrindinė ir išsamiausia yra antra dalis – „Lietuvos ekonomikos raidos tendencijos 1990 – 2005 m.“ Šią dalį sudaro 5 skyriai. Pirmasis skyrius skirtas bendroms ekonomikos raidos tendencijoms Lietuvoje 1990 – 2005 metais. Antrame skyriuje įvertintas BVP kitimas tiriamuoju laikotarpiu, trečiame skyriuje įvertinta investicijų dinamika, ketvirtame skyriuje atskleistos nedarbo lygio kitimo tendencijos ir penktame skyriuje įvertintas infliacijos poveikis ekonomikai.

Paskutinėje trečiojoje dalyje yra pateikta pagrindinių Lietuvos makroekonominių rodiklių (BVP, Investicijų, nedarbo ir infliacijos) kitimo iki 2009 metų prognozė.

SUMMARY

The theme of the Master's Thesis is *Changes in the Main Macroeconomic Indices of Lithuania after the Restoration of Independence*.

The Thesis is composed of 67 pages, 4 tables and 15 images.

Restoration of independence and abandoning of the central planning economy determined the necessity for changes. Important economic reforms were launched in Lithuania with the aim of establishing a free-market economy, competitiveness of producers, enhancing the manufacture of marketable products, contracting direct economic ties with foreign countries, boosting the standard of living. All these factors reflected in the macroeconomic indices and their changes, which are the subject matter of this Master's Thesis.

The Thesis consists of 3 parts. The first part is designated for theoretical evaluation of the main macroeconomic indices. It comprises 4 chapters: gross domestic product, investments, unemployment, and inflation.

The principal and most comprehensive is the second part of the Thesis – *the Tendencies of the Development of the Economy of Lithuania in 1990-2005*. This part comprises 5 chapters. The first chapter is intended for review of general tendencies of the development of the Lithuanian economy during 1990 - 2005. The second part focuses on the changes in the gross domestic product during the said period. The third chapter assesses the dynamics of investments. The fourth chapter discloses the tendencies of the change in the level of unemployment. The fifth chapter evaluates the impact of inflation on the economy.

The third part of the Thesis presents a forecast of changes in the main macroeconomic indices (gross domestic product, investments, unemployment, and inflation) in Lithuania until 2009.